

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОЕКТ ТА УКРАЇНА

Аналітична доповідь

КИЇВ - 2012

Автори:

Парахонський Б. О., доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник сектору глобальних та регіональних стратегій відділу глобалістики і безпекових стратегій НІСД

Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор, головний науковий співробітник сектору глобальних та регіональних стратегій відділу глобалістики і безпекових стратегій НІСД

Резнікова О. А., кандидат економічних наук, заст. зав. відділу глобалістики і безпекових стратегій НІСД

Снігир О. В., кандидат політичних наук, завідувач сектору Європи відділу зовнішньої політики НІСД

За загальною ред. О. В. Литвиненка, доктора політичних наук, професора, заступника директора НІСД

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Еволюція європейського проекту та його інститутів.....	7
Розділ 2. Розвиток європейської економічної інтеграції.....	18
Розділ 3. Зовнішня та безпекова політика ЄС.....	27
Розділ 4. Україна в процесах європейської інтеграції.....	39
Розділ 5. Перспективи та проблемні питання європейської інтеграції України.....	51
Підсумки.....	56
Список використаних джерел.....	60

ВСТУП

Включення України в інтегрований європейський простір безпеки, а також участь у побудові єдиної євроатлантичної безпекової спільноти визначаються стратегічною метою входження нашої держави у світову політичну та економічну системи. Реалізація цієї мети сприятиме формуванню стабільної і потужної системи європейської безпеки і жодною мірою не перешкоджатиме розвитку рівноправних і динамічних відносин з іншими країнами.

Процес європейської інтеграції посідає особливе місце серед наших інших пріоритетів у системі міжнародних відносин. Інтеграція – це не просто партнерство та взаємовигідне співробітництво, вона не обмежується зовнішньополітичними аспектами, бо передбачає істотні внутрішні перетворення згідно з прийнятими інтеграційною спільнотою стандартами.

Інтеграція забезпечує можливість переходу до більш високого рівня міжнародної кооперації, коли делегування окремих національних повноважень відбувається в обмін на можливість здійснювати повноправний вплив на процес прийняття рішень, як це передбачено для членів таких міжнародних утворень як ЄС та НАТО.

Євроінтеграційний процес не слід також розуміти занадто вузько, тільки як інституційне входження до ЄС. Насправді він охоплює весь спектр присутності нашої держави у європейській підсистемі міжнародних відносин, включаючи соціально-економічну інтеграцію, фінансово-бізнесову кооперацію, формування спільного простору безпеки, гуманітарно-цивілізаційну взаємодію.

Складовими та необхідними умовами цього процесу є входження до європейської системи безпеки, радикальні перетворення на шляху демократичного розвитку, вдосконалення політичної системи та сфери захисту прав людини, формування сучасної моделі менеджменту та ведення

бізнесу, закріплення міжнародного образу країни як конкурентоспроможної та інвестиційно привабливої, тощо. Загалом йдеться про цілеспрямоване впровадження в Україні європейської моделі суспільного розвитку, яка, попри всі відомі проблеми, довела свою високу ефективність.

Стратегічний курс України на європейську інтеграцію сьогодні є імперативом її зовнішньої і внутрішньої політики. Сформовано суспільно-політичний консенсус щодо євроінтеграційної стратегії держави, хоча різні політичні сили висловлюють відмінні думки стосовно характеру і темпів, конкретних кроків і заходів нашого просування по цьому шляху. Одні з цих сил не завжди чітко розуміють реальні умови інтеграційного процесу, його конкретну практичну складову, інші – обтяжують цей процес умовами, за яких він може затягтися на невизначений час. Існують також суперечності між пріоритетами довгострокової стратегії євроінтеграції країни та вузько прагматичними інтересами окремих політико-бізнесових структур.

Такі внутрішні суперечності є несприятливими гальмівними чинниками, особливо тепер, коли перед нами стоїть надзвичайно важливе завдання подолати упередженість представників Європейського Союзу щодо включення України до процесу розширення ЄС. Але слід пам'ятати, що європейська інтеграція нашої держави – це об'єктивний, історично зумовлений процес: він здійснюється поза бажаннями противників євроінтеграції цей процес зупинити, водночас зусилля його прихильників спроможні цей процес прискорити.

Наша перспектива – повноправне входження до кола європейських цивілізованих країн, з якими нас об'єднують спільні цінності, європейська ідентичність, історія, географія та політика. Наша позиція полягає в тому, щоб європейська інтеграція України не залишалася на рівні декларативних гасел і формальних заходів, як це нерідко було у минулому, а перетворилася на цілком практичний процес, який охоплює усі складові нашого внутрішнього суспільного та політичного життя і зовнішньої політики.

У розбудові нової Європи знаходить виразний вияв принципово нова тенденція створення наддержавних угруповань, що виявляється незалежно від їх провідних функцій – вони переважно реалізуються як *стратегічні проекти*, тобто плановані у конкретній часовій перспективі системні утворення з цілями, завданнями і екстраполяцією результатів у майбутнє.

Провідний характер чинника часу у створюваному європейському політичному середовищі спричиняє потребу перегляду деяких стійких принципів безпекової та міжнародної політики, зокрема поширених серед політичної еліти уявлень про можливість надолужити пропущені можливості, наздогнати розвинуті країни тощо. Натомість на перший план виходить уміння безпосередньо орієнтуватися в особливостях цілей і прогнозованих результатів конкретного проекту (у нашому випадку ЄС), з урахуванням його вимог і засадничих характеристик, необхідність і потреба швидко реагувати і відповідати на відповідні виклики і загрози.

У цьому контексті пошуки Україною свого місця у Європейському проекті набувають нового змісту – йдеться не тільки, щоб розраховувати на формування асоціації з ЄС, але й про врахування теперішніх ознак політичного і безпекового середовища. На сьогодні у стосунках з Євросоюзом першочерговим є завдання реалізації нового формату відносин, а також використання усіх можливостей руху України в напрямку європейської інтеграції.

Важливо також прояснити, з яким багажем Україна може увійти в європейську спільноту. Якщо це обіцяє створити європейцям новий тягар проблем, сприятиме нарощуванню непорозумінь із сусідами, поставить Європу перед новими загрозливими для її безпеки ситуаціями, то навряд чи це буде сприйняте. Якщо ж Україна накреслить конкретні напрями взаємовигідного співробітництва, надасть Європі ширші можливості геополітичного впливу, сприятиме створенню більш широкого геоекономічного простору і доведе, що Європі Україна вкрай необхідна для реалізації її стратегічних цілей, то її вважатимуть вагомим чинником розвитку європейського проекту.

РОЗДІЛ 1. ЕВОЛЮЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОЕКТУ ТА ЙОГО ІНСТИТУТІВ

Ідею формування цілісного європейського простору, єдиного у політичному, економічному та духовному вимірі, можна знайти з досить давніх часів у вигляді обґрунтування необхідності створення європейської імперії, або консолідації християнського світу під егідою універсальної церкви. Реальна європейська історія проходила у нескінчених війнах окремих феодальних держав, які з 17-го століття, після Вестфальського миру, почали набувати риси суверенних держав-націй.

Історична дилема європейської політики виглядала досить обмеженою – або європейська імперія під пануванням якоїсь найбільш сильної нації, або перманентні конфлікти націй-держав, збереження балансу сили між якими має бути запорукою миру. Вихід з цього замкненого кола європейська політична думка знаходить наприкінці 18-го ст. У праці І. Канта «До вічного миру» висувається ідея, що найбільш ефективним запобіжником роздмухування міждержавних конфліктів, від яких європейці страждають сотні років, може бути створення європейської федерації як політичного об'єднання рівноправних і суверенних держав.

Реалізації цієї ідеї на практиці неодмінно перешкоджав національний егоїзм, небажання поступитися власними суверенними правами. І все ж європейці поверталися до неї, тільки-но черговий масштабний конфлікт створював руйнівні наслідки для цілої Європи – наполеонівські війни XIX ст., обидві світові війни XX ст. Неймовірно важкі випробування Другої світової війни призвели до початку практичного будівництва Об'єднаної Європи на принципово нових засадах економічної, політичної, соціальної та ціннісної консолідації різних держав і народів.

Виснажена післявоєнна Європа прагнула встановити таку систему міжнародного порядку, яка б максимально виключала можливість нових

масштабних військових конфліктів. Привабливість націоналізму у його абсолютних формах значною мірою була знищена, а ідеологія нації-гегемона відійшла у минуле. Натомість, на європейському горизонті виникає привид нової світової війни – зростає напруженість між двома ідеологічно протилежними групами держав – радянським блоком та країнами Заходу. До завдань подолання суперечностей між західними державами додавалися міркування щодо забезпечення надійної європейської безпеки. У березні 1948 р. п'ять західноєвропейських країн утворюють оборонний союз (Брюсельській договір), а 4 квітня 1949 р. створюється *Північноатлантичний Альянс*

США фактично виступають гарантом процесів європейської інтеграції, не приймаючи в них прямої участі. Насамперед, вони беруть на себе оборонну і безпекову функцію захисту західноєвропейських країн та «стримування» можливої радянської агресії у відповідності до доктрини Трумена (1947 р.) У червні 1947 року США оприлюднюють план відродження європейської економіки на основі американської фінансової допомоги (план Маршала), згідно з яким створено Організацію економічної співпраці та розвитку для управління допомогою у європейських країнах – прообраз майбутніх загальноєвропейських інституцій.

У травні 1950 р. міністр закордонних справ Франції Робер Шуман, оприлюднює свій план створення цілого комплексу загальноєвропейських економічних, політичних та військових інституцій, реалізація якого мала б сприяти формуванню Сполучених Штатів Європи. План Шумана був розроблений на ідеях функціоналізму, за яким міжнародна інтеграція стає процесом творення функціональних організацій – економічних, культурних, інтелектуальних спільнот, що виходять за межі національних держав і діють на основі спільності інтересів. Поступово держави мають делегувати свої повноваження на наднаціональний рівень таким міжнародним функціональним структурам, які у сукупності відіграють роль інтеграційного центру.

Першим кроком втілення Плану Шумана стає створення у травні 1951 р. такої функціональної структури як *Європейське об'єднання вугілля і сталі*, до якого увійшли шість держав – Франція, ФРН, Італія та держави Бенілюксу. Реалізація військової складової євроінтеграції була намічена створенням *Західноєвропейського Союзу* у 1955 р. Підписані у березні 1957 р. Римські угоди про створення *Європейського Економічного Співтовариства* («Спільний ринок») та *Європейського співтовариства з атомної енергії* («Євроатом»), націлені на функціональну інтеграцію у сфері зовнішньої торгівлі, транспорту, сільського господарства, на сприяння руху капіталів та робочої сили, визначили головні параметри діяльності європейської спільноти на наступні тридцять років.

Центром прийняття політичних рішень стає Рада міністрів ЄЕС, якій підпорядкована виконавча Комісія з постійним Секретаріатом і галузевими групами. Також спільними органами ЄЕС стають Європейський парламент у Страсбургу та Європейський суд. У 1967 р. відбувається злиття органів ЄОВС, ЄЕС та Євроатому в єдиній організації. До реалізації однієї з головних цілей спільного ринку – створення митного союзу – країни ЄЕС приходять лише у 1968 р. У 1979 р. починає діяти Європейська валютна система, що разом із введенням європейської валютної одиниці (ЕКУ) стало початком створення єдиної фінансової системи.

На етапі існування Європейського Економічного Співтовариства європейські інтеграційні процеси ще не виходять за межі звичайного формату міжнародної організації з питань економічного співробітництва та вільної торгівлі. Окремі держави не відчують ущемлення власного суверенітету і усвідомлюють, що їх національний інтерес значно виграє від подібних форм кооперації та економічної взаємодії.

Рушійною силою інтеграції вважається принцип «spill-over» («перетікання»), за яким інтеграція одного елемента економічної системи неодмінно приводить до необхідності інтеграції інших. Так впровадження спільного ринку вимагає як подальший крок створення валютного союзу,

тощо. На політичному рівні цей принцип приводить до необхідності зміщення центру прийняття рішень у тому або іншому секторі економіки з національного рівні на наднаціональний – рівень Європейської Комісії, яка виконує функцію «локомотива інтеграції». На цьому рівні перетинаються різноманітні інтереси політичних еліт, бізнесових та фінансових кіл і шляхом узгодження, пошуків компромісів та консенсусу приймаються політичні рішення. Отже, поступово логіка інтеграційних процесів на європейському континенті приводить до необхідності виходу на якісно новий рівень об'єднання – створення наднаціональних або квазі-федеральних структур.

До поглиблення інтеграційних процесів підштовхують і світові економічні і політичні процеси, тенденція до глобалізації. У глобалізованому світі проблеми виживання і подальшого розвитку неможливо вирішити без поширення різноманітних форм кооперації та спеціалізації у межах міжнародних структур, більш широких, аніж національна держава. Глобалізаційні процеси є одним з найбільш вагомих чинників прискорення процесів європейської інтеграції.

Нове коло європейської інтеграції, пов'язане з формуванням власне Європейського Союзу, розпочинається невдовзі після руйнування біполярного світу, та з прискоренням глобалізаційних процесів. Формування нової моделі Об'єднаної Європи включає й процеси розширення за рахунок східноєвропейських країн та внутрішньої політичної й економічної інституційної консолідації шляхом введення єдиної валюти, формування конфедеративних засад політичного устрою, просування Європейської конституції, впровадження спільної політики в галузі безпеки і оборони тощо. Усі ці масштабні процеси є своєрідною відповіддю європейських країн на виклики глобалізації та пост-біполярної трансформації світу.

9-10 грудня 1991 року у Маастрихті лідери держав Європейського співтовариства затвердили, а в лютому 1992 р. підписали *Договір про*

Європейський Союз та Заключний акт про валютно-фінансовий союз. Певні положення цієї угоди були переглянуті у формі *Амстердамського договору* від 2 жовтня 1997 р., який набув чинності у 1999 р.

Європейський Союз об'єднує розвинуті демократичні країни Заходу, що дотримуються спільної системи цивілізаційних цінностей. Таке об'єднання створює ядро тяжіння для інших європейських держав демократичного напрямку розвитку, які прагнуть включитися у європейський економічний, політичний і безпековий простір. Привабливість інтеграційної моделі, яку демонструє Європейський Союз, полягає у досить вдалому для сучасного глобалізованого світу співвідношенні національних інтересів окремої держави і інтересів спільноти у цілому. Стратегічні рішення приймаються на основі консенсусу, а якщо існують суперечності, вони долаються шляхом переговорів і компромісів.

Подальші кроки ЄС на шляху внутрішньої консолідації пов'язані із процесами інституційного оформлення ЄС. 18-19 жовтня 2007 р. представники двадцяти семи країн-членів Європейського Союзу на Міжурядовій конференції у Лісабоні (Португалія) схвалили остаточний варіант тексту Договору про реформування ЄС («Лісабонська угода», офіційна назва якої – *«Угода про заміну Договору про Європейський Союз та Договір, що засновує Європейське Співтовариство»*).

Лісабонська угода є наслідком дворічного обговорення і досягнутого у результаті консенсусу. Вона спрямована на забезпечення «безперебійного» функціонування розширеного ЄС шляхом реформування його інституцій та змін у процедурі прийняття рішень. Нова угода поглиблює політичну та економічну кооперацію у певних галузях та поширює її на нові сфери, що тягне за собою подальший перерозподіл національних повноважень на користь ЄС.

Принцип об'єднання країн в межах ЄС вважають унікальним. ЄС не є федеративною державою чи конфедерацією і водночас не становить

класичну міжнародну організацію, спрямовану на міждержавне співробітництво. У процесі довготривалого формування ЄС створив розвинуту специфічну систему інститутів та виробив власну систему прийняття спільних рішень, яка має враховувати як інтереси кожної з країн-членів, так і потреби об'єднання в цілому. Водночас протиріччя між національними інтересами окремих країн ЄС і наднаціональними потребами розвитку об'єднання в цілому продовжують визначати діяльність ЄС. Ця суперечність провокує кризи політичного та економічного характеру і водночас слугує потужним стимулом до пошуку шляхів їх розв'язання.

Другою особливістю Європейського проекту є його одночасна спрямованість на поглиблення інтеграційних процесів всередині ЄС і розширення шляхом приєднання нових країн-членів. Поступове збільшення кількості членів супроводжує процеси європейської інтеграції від самого їх початку. Однак на нинішньому етапі процес розширення ЄС стикається із значними труднощами, що безпосередньо позначається на процесах європейської інтеграції України.

Головними пріоритетами ЄС вважає підтримку миру і стабільності в Європі, дотримання спільних цінностей ЄС та забезпечення добробуту народів країн-членів. Фундаментальні принципи ЄС полягають у забезпеченні вільного руху людей, товарів, послуг і капіталів між країнами-членами. Усі країни ЄС поділяють спільні демократичні цінності, забезпечують дотримання прав людини, принцип верховенства права, захист прав міноритарних спільнот.

Головні цілі ЄС на сьогодні спрямовані на вирішення сукупності, економічних, соціальних та безпекових завдань: створення простору свободи, безпеки та правосуддя всередині ЄС, соціально-орієнтованої та конкурентно-спроможної ринкової економіки, забезпечення захисту довкілля.

Проблема державного суверенітету у межах ЄС вирішується таким чином, що країни-члени об'єднують певні важливі аспекти своїх суверенних прав. Термін «об'єднання суверенітетів» означає об'єднання системи прийняття рішень у процесі міжнародного співробітництва. У рамках ЄС за

певними політичними напрямками, визначеними у правових документах, країни-члени делегують право прийняття рішень одному з органів ЄС, який ухвалює рішення кваліфікованою більшістю голосів. Відповідно, ця система передбачає, що позиція окремої країни-члена може бути не врахована.

Головна причина, через яку країни-члени погоджуються на такі обмеження, полягає в тому, що у деяких сферах діяльності ЄС можливість блокування рішення може призвести до більш небажаних наслідків, ніж недотримання принципу одноголосної згоди. Так, голосування кваліфікованою більшістю у зв'язку із створенням в ЄС єдиного ринку товарів та послуг продемонструвало, що подолання торговельних бар'єрів становить для членів ЄС більшу цінність, ніж суверенне право накласти вето. Проте, прийняття рішень у найбільш ідеологічно чутливих сферах – наприклад, у сфері зовнішньої та безпекової політики – передбачає принцип консенсусу (одноголосного прийняття рішень на основі згоди всіх учасників) і залишає суверенітет недоторканим, надаючи кожній з країн-учасниць право одностороннього вето на будь-яке рішення.

У законодавстві ЄС існує можливість для країн-членів не брати участь у певних спільних діях та спільних зобов'язаннях членів цього об'єднання (opt-out). Так, Данія, Велика Британія, Швеція не входять і не мають наміру входити до єврозони, Велика Британія та Ірландія не приєдналися до Шенгенської угоди, ці ж країни не беруть участі у спільній Європейській політиці щодо біженців та мігрантів, Польща, Велика Британія та Чехія утрималися від приєднання до Хартії фундаментальних прав.

Кожна з країн-членів ЄС має можливість відстоювати власний суверенітет. Показовим є приклад Польщі, яка напередодні підписання Лісабонської угоди провела величезну роботу і відстояла власну позицію щодо деталей голосування кваліфікованою більшістю, отримавши зрештою більше впливу на роботу органів ЄС, ніж це передбачали попередні варіанти Лісабонської угоди.

Система інститутів ЄС формувалася поступово і в результаті виникла надзвичайно розгалужена структура, яка, з одного боку, зберігає

спадковість нинішніх європейських інститутів з інститутами, створеними при заснуванні ЄС, а з другого, має відповідати складності сучасних завдань управління. Складність інституційного устрою ЄС уповільнює процес прийняття рішень, але завдяки відпрацьованій демократичній процедурі забезпечує їх легітимність.

Управління ЄС здійснюється сімома головними інститутами, це Європейський парламент, Європейська Рада, Рада ЄС, Європейська комісія, Суд Європейського Союзу, Європейський центробанк та Європейська рахункова палата.

Європейська Рада – вищий політичний орган ЄС – складається з глав країн або урядів країн-членів ЄС. Під час регулярних самітів лідерів держав-членів ЄС вона приймає політичні рішення й визначає напрямки подальшого розвитку ЄС.

Європейський парламент обирається громадянами країн ЄС шляхом прямого голосування. Вибори відбуваються кожні 5 років. Парламент представляє інтереси громадян, і відбиває реальний спектр політичних поглядів, зокрема у питання Європейської інтеграції – від прибічників майбутнього федерального устрою ЄС до активних євроскептиків.

Рада ЄС становить головний орган прийняття рішень, кожні півроку в порядку ротації Раду очолює певна країна-член ЄС. Саме Рада ЄС укладає міжнародні договори та угоди про відносини ЄС з іншими країнами та організаціями. Угода про асоціацію Україна – ЄС потребує для свого підписання одностайного рішення Ради ЄС – усі представники кожної країни-члена мають проголосувати «за».

Європейська комісія представляє в ЄС виконавчу владу і має право законодавчої ініціативи.

Законодавча діяльність здійснюється за допомогою трьох інституцій – Європейський парламент, Рада ЄС та Європейська комісія. Європарламент представляє інтереси громадян ЄС, які його обирають. Рада ЄС репрезентує уряди кожної з країн-членів, а Європейська комісія – інтереси ЄС в цілому. Європейська комісія пропонує нові закони, а Європарламент та Рада ЄС

приймають їх. Далі країни-члени проводять імплементацію, а Єврокомісія контролює процес впровадження законів.

У законодавчій діяльності ЄС широко використовує процедуру спільного прийняття рішень (co-decision), яка передбачає необхідну послідовність дій у разі виникнення розходжень між Радою ЄС та Парламентом під час прийняття законів.

У разі прийняття найбільш важливих для діяльності ЄС законів, а також деяких угод, що стосуються відносин з третіми країнами, передбачена процедура їх ратифікації національними парламентами країн-членів, а в деяких випадках – відповідно до особливостей національного законодавства – питання, що стосуються майбутнього устрою ЄС можуть виноситися країнами-членами на референдум. Процедура ратифікації національними парламентами передбачена і для набуття чинності Угоди про асоціацію Україна – ЄС.

Процес розширення ЄС має далекосяжні наслідки як для Європейського континенту в цілому, так і для внутрішнього інституційного устрою ЄС. Процес розширення є постійною складовою частиною порядку денного ЄС. Розширення – це довготривалий процес, який розпочинається задовго до приєднання нової країни-члена і продовжується після набуття членства в ЄС (приєднання нових членів ЄС до Шенгенської зони, до зони євро).

Найбільша хвиля розширення відбувається у 2004 році, коли до складу ЄС увійшли нові країни з центральної та південної Європи (Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чеська Республіка, Мальта та Кіпр). Болгарія, Румунія увійшли до ЄС у 2007 р. У 2013 р. членом ЄС стане Хорватія.

Після 2007 р. спостерігається помітне уповільнення процесу розширення, процедура приєднання до списку країн-кандидатів ускладнюється, однак процес розширення продовжується. Туреччина тривалий час залишається кандидатом на вступ до ЄС. Статус кандидата на

членство на мають Македонія, Ісландія, Чорногорія, У березні 2012 р. цей статус надано Сербії. Інші країни Західних Балкан (Албанія, Боснія і Герцеговина, Косово) також мають європейську перспективу, або статус «потенційних кандидатів». Переговори про вступ з цими країнами, а також з Македонією, Чорногорією, Сербією ще не розпочиналися.

Час від часу в ЄС виникають дискусії щодо необхідності остаточно визначити «межі Європи», про необхідність призупинення розширення, тощо. Спалахують дискусії щодо Туреччини, включно із спробами відмови у перспективі членства. Але логіка реалізації Європейського проекту диктує продовження розширення. Процес приєднання нових членів, здатних виконати критерії членства, продовжується, й продовжуватиметься надалі.

У ході процесу розширення було вироблено критерії, яким має відповідати країна-кандидат на членство в ЄС. Ці критерії, названі Копенгагенськими (прийняті 1993 р. на саміті Європейської Ради в Копенгагені), складаються з групи вимог політичного (стабільні інститути, які гарантують верховенство права, дотримання прав людини, повагу до меншин), економічного (функціонує конкурентоспроможна ринкова економіка) та правового характеру.

У політичному сенсі процес розширення ЄС протягом останніх 20-ти років був спрямований на подолання наслідків холодної війни, на об'єднання Європи шляхом знищення розподільчих ліній, що виникли після Другої світової війни. Водночас порядок денний розширення не включає жодної з пострадянських країн, окрім країн Балтії. Натомість такі країни, як Україна, Молдова, Грузія, що проголосили намір у майбутньому приєднатися до ЄС, досі не отримали перспективи приєднання. Таким чином, у Східній Європі сформовано своєрідну «буферну зону», існування якої прямо суперечить проголошеним в рамках європейського проекту цілям об'єднання Європи.

Європейське громадянство та спільна ідентичність. Еволюція європейських інтеграційних процесів зумовлювала, а надалі посилювала потребу їх легітимації на рівні індивіда.

На сьогодні, внаслідок цілеспрямованої та послідовної політики, в межах ЄС формується концепція спільної європейської ідентичності, що ґрунтується на єдиному світогляді й цінностях, а не залежить від місця народження або етнічної належності батьків. Такі цінності – повага до прав людини, верховенство закону тощо, вони вважаються такими, що утворюють основу світосприйняття народів Європи.

Європейське громадянство, за своїм задумом, є особливим явищем, свого роду пост-національним громадянством, що ґрунтується не на принципі національної належності, а на прихильності до універсальних прав і мультикультуралізму. Європейське громадянство доповнює національне.

Європа була й залишається регіоном численних національних культур. Тому процес формування європейської ідентичності є досить складним і вже сьогодні виявляє цілу низку протиріч в ЄС, бо принципи, на яких має бути побудована європейська ідентичність входять у протиріччя з національними принципами зовнішньої культурної політики держав ЄС. Спільну ідентичність неможливо нав'язати згори, та коли вона вже існує, можна створити такі умови, в яких вона могла б розвиватися доволі швидко.

Європейський проект знаходиться ще у процесі формування і можна тільки прогнозувати різні варіанти його реалізації. Підставою для сподівань на успішну його реалізацію є те, що в умовах глобалізації іншої привабливої і реалістичної альтернативи Європа не має, а отже попри внутрішні суперечності та періодичні кризові явища, можна очікувати, що так або інакше, Європа поглиблюватиме інтеграційні процеси.

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Економічна інтеграція стала провідним напрямом реалізації європейського проекту. Відповідні інтеграційні процеси розвивалися у напрямку все більшого поглиблення: розпочавшись із сфери торгівлі, вони дійшли нині до постановки питання про проведення єдиної економічної політики.

Основними складовими концепції «*спільного ринку*» відповідно до Римського договору стали: створення митного союзу, запровадження принципів вільної торгівлі та конкуренції, проведення країнами-членами єдиної політики – торгової, антимонопольної, аграрної, енергетичної, транспортної, соціальної та ін.

Важливу роль при формуванні спільного ринку мало встановлення спеціального *режиму оподаткування*, відповідно до якого жодна держава-член не має прямого чи опосередкованого права обкладати продукцію іншої держави-члена будь-якими внутрішніми податками додатково до тих, якими вже прямо чи опосередковано обкладена подібна вітчизняна продукція. Більше того, жодна держава-член не має права обкладати продукцію іншої держави-члена будь-якими внутрішніми податками, які б сприяли непрямому захисту інших продуктів.

Митний союз побудовано на таких основних правилах, як: заборона мита у торгівлі товарами між державами-членами та встановлення спільних митних тарифів щодо товарів з третіх країн. Також цей союз підкріплений спільною комерційною політикою, яка стосується відносин Співтовариства з третіми країнами. Країни-члени мають дотримуватися принципу вільного конкурування між подібними товарами без неналежного втручання з боку держави та національних протекціоністських заходів.

До завдань, передбачених Римським договором у сфері *валютної інтеграції* в межах Європейського Співтовариства, віднесені: запровадження незмінного фіксованого валютного курсу з метою подальшого введення

єдиної валюти; розробка і проведення спільної валютної політики та єдиної політики валютних курсів. При цьому основною метою зазначених політик було визначено підтримання стабільних цін, збалансованості державних фінансів і запобігання розгортанню інфляційних процесів.

Важливим етапом процесу поглиблення європейської економічної інтеграції стало запровадження у 1979 р. *Європейської валютної системи*, основу якої складала запровадження єдиної європейської валюти (ЕКЮ) і механізму валютних курсів та створення Європейського фонду валютного співробітництва.

Найвищою формою європейської економічної інтеграції стало заснування *Економічного і валютного (монетарного) союзу* внаслідок рішення Маастрихтського саміту у червні 1989 р. До кінця 1993 р. були остаточно усунуті обмеження на вільний рух капіталів у межах ЄС, а також між ЄС та іншими країнами. Важливим завданням відповідно до Римського договору та Єдиного європейського акту було визначено створення до 31 грудня 1992 р. *внутрішнього ринку*, який мав являти собою простір без внутрішніх кордонів, у межах якого забезпечується вільний рух товарів, послуг, капіталів та осіб.

На другому етапі створення Економічного і валютного союзу (з 1 січня 1994 р. до 31 грудня 1998 р.) відбувалося подальше зближення (конвергенція) економічної і валютної політики країн-членів з метою створення необхідних передумов для запровадження єдиної європейської валюти. Також був заснований Європейський валютний інститут як наднаціональний орган координації діяльності центральних банків країн-членів.

Відповідно до Протоколу від 07.02.1992 р. та згідно зі статтею 121 Договору про заснування Європейської Спільноти були визначені критерії конвергенції (маастрихтські критерії): цінової стабільності, стабільності державного фінансового становища (щодо показників дефіциту державного бюджету і державного боргу), участі в механізмі обмінного курсу Європейської Валютної Системи (щодо курсових коливань), конвергенції

відсоткових ставок. Оцінці можуть підлягати й інші критерії, зокрема забезпечення незалежності центрального банку, рівень розвитку фінансових ринків та ін.

З 1 січня 1999 р. запроваджено спільну європейську валюту *євро*. На заміну Європейського валютного інституту засновується Європейський Центральний банк, починає свою діяльність Європейська система центральних банків, які покликані забезпечувати обіг євро на внутрішньому та міжнародних валютних ринках. Після 1 липня 2002 р. євро остаточно перетворилося на єдиний законний платіжний засіб для всіх країн – учасниць ЄС, що ознаменувало завершення процесу створення економічного і валютного союзу.

На початку формування європейської економічної спільноти окремі європейські співтовариства мали власні бюджети, основною метою яких було забезпечення видатків на адміністрування їх діяльності. Враховуючи активний розвиток інтеграційних процесів, при формуванні спільного бюджету Європейський Союз потребував фінансових ресурсів не лише на виконання адміністративних функцій, але й на вирішення таких завдань, як економічне і соціальне зближення держав-членів, забезпечення сталого економічного зростання тощо. Отже, поступово у спільному європейському бюджеті виокремилися статті, спрямовані на підтримку розвитку сільського господарства, фінансування програм інноваційного розвитку, структурне вирівнювання регіонів та ін. Бюджет ЄС став виступати в якості важливого інструменту регулювання територіальних інтеграційних процесів.

Спочатку спільний бюджет формувався за рахунок внесків держав-членів, потім визначальну роль відігравали перерахування частини ПДВ країн-членів, на даний час визначені такі основні джерела спільних фінансових ресурсів ЄС: мито на імпорт, відрахування держав-членів від обсягу податку на додану вартість, відрахування держав-членів від розміру їх валового національного доходу (ВНД). Іншими джерелами власних ресурсів ЄС можуть бути загальноєвропейські податки і збори, штрафи,

банківські відсотки, внески третіх країн тощо. Важливим положенням установчих договорів ЄС є те, що бюджет Союзу не може бути дефіцитним.

Бюджетна система ЄС є *дворівневою* і включає з одного боку бюджет Союзу, а з іншого – бюджети країн-членів, які обмежуються лише лімітами бюджетного дефіциту і державного боргу. Установчими документами ЄС встановлено, що *Співтовариство не несе відповідальності* й не бере на себе зобов'язань центральних урядів, регіональних, місцевих та інших органів державної влади, інших структур публічного права чи державних підприємств держав-членів, за виключенням випадків взаємних фінансових гарантій у ході спільного виконання конкретного проекту.

В свою чергу, *державо-член не несе відповідальності* і не бере на себе зобов'язань центральних урядів, регіональних, місцевих та інших органів державної влади, інших структур публічного права чи державних підприємств держав-членів, за виключенням випадків взаємних фінансових гарантій у ході спільного виконання конкретного проекту.

Оскільки бюджетна політика країн-членів є достатньо автономною, а *спільний бюджет ЄС не може розглядатися у якості класичного інструменту макроекономічного регулювання*, така ситуація породжує суттєві протиріччя між цілями інтеграції та можливостями контролю за економічними процесами, що згодом і стало причиною низки суттєвих кризових явищ в ЄС.

Запроваджена модель європейської економічної інтеграції дала змогу країнам-членам отримати безсумнівні вигоди, а саме:

- у короткостроковій перспективі країни отримали позитивні ефекти від зростання торгівлі (створення спільного ринку, зони вільної торгівлі та митного союзу).

- у середньостроковій перспективі країни отримали переваги від зростання конкурентоспроможності (регуляторна уніфікація, конвергенція за рахунок спільних політик та фінансової допомоги), від ефекту масштабу та мобільності факторів виробництва (спільний ринок).

- у довгостроковій перспективі євроінтеграція генерує динамічні ефекти, що спираються на політичну єдність та проявлялися у загальному зростанні добробуту населення країн ЄС.

Реформування національних економік країн у процесі підготовки до вступу та безпосередньо під впливом конвергенції сприяло створенню низки позитивних для країн ефектів:

- проведення реформ національного законодавства, що сприяли підвищенню прозорості ринку та зміцненню конкурентоспроможності національних компаній;

- усунення бар'єрів, що перешкоджають вільному руху товарів, послуг, осіб та капіталів, що оптимізувало баланс попиту та пропозиції і сприяло більш раціональному розподілу та використанню ресурсів, а також дало економію часу і фінансових витрат;

- поглиблення секторального та різномірного територіального співробітництва між державами;

- збільшення частки приватного сектора після приватизації державних підприємств сприяло вирішенню поточних проблем фінансування економічного розвитку і посилило конкуренцію, стимулювало науково-технічний прогрес, раціоналізацію управління, підвищення професійного рівня робітників та інженерно-технічних кадрів і, в кінцевому рахунку, зростання продуктивності праці і добробуту;

- запровадження спільної грошової одиниці євро означало для інвесторів зникнення витрат і ризиків, пов'язаних з обміном та перерахунком валют.

Серед принципових недоліків моделі європейської економічної інтеграції слід зазначити *недостатній контроль за дотриманням встановлених вимог щодо економічної інтеграції*. Зокрема, рішення, що передували вступу до Економічного і валютного союзу, країнами-членами були виконані майже в повному обсязі, проте рішення, які могли би стимулювати подальшу економічну конвергенцію, не супроводжувалися цілеспрямованими діями урядів щодо їхнього жорсткого виконання.

Неодноразово фіксувалися порушення країнами-членами маастрихтських критеріїв конвергенції, проте санкції застосовувалися не до всіх порушників і мали вигляд рекомендацій.

Не зважаючи на задекларовані в Договорі про заснування Європейського співтовариства цілі щодо економічного і соціального зближення держав-членів, досягти їх в повній мірі так і не вдалося. Проблема *посилення економічної неоднорідності* особливо загострилася з розширенням ЄС у 2004 р.

На початковому етапі функціонування Економічного і валютного союзу країни-члени отримали сильний економічний імпульс до розвитку, що відкривав нові можливості, але також вимагав цілеспрямованої адаптивної та зрілої економічної політики. Оскільки ні уряди низки європейських країн, ні загальноєвропейські інституції не встигали адекватно реагувати на нові реалії, наявні економічні дисбаланси почали переростати у реальні загрози розвитку як окремих країн, так і Євросоюзу в цілому.

Очевидно, що периферійні країни Євросоюзу були найгірше підготовлені – і економічно, і професійно, і політично – до висококонкурентного середовища, що його створював єдиний монетарний простір. З часом позитивний вплив монетарної та валютної інтеграції на малі європейські країни поступово скорочувався та у деяких випадках призвів до протилежних, ніж очікувалося, наслідків. Спостерігаються також значні відхилення показників продуктивності праці країн євросоюзу, хоча теоретично процес конвергенції мав би сприяти їх зближенню.

Таким чином, сподівання на вирівнювальну дію стимулів спільної валютної та уніфікованої монетарної політики не справдилися. Економічна неоднорідність країн ЄС у значній мірі обумовлює розбіжності у поглядах країн-членів на цілі податкової та бюджетної політики, питання справедливості та соціального розвитку тощо.

З огляду на таку ситуацію неодноразово піднімалося питання щодо формування нової економічної та організаційної моделі ЄС, яка б визначала відмінні цілі та завдання для країн, залежно від рівня та темпів їх

економічного розвитку (т.зв. двошвидкісна модель). Проте ця ідея викликала бурну полеміку і на даний час не знаходить підтримки серед широких кіл представників ЄС. Це свідчить про певні проблеми Євросоюзу у сфері *централізованої координації економічної політики* в країнах-членах.

Не було досягнуто *гармонізації податкових політик у межах ЄС*. Попри численні нормативи та вказівки основних інститутів ЄС щодо впровадження та дотримання спільних податкових правил, існують суттєві проблеми щодо їх реалізації в повному обсязі всіма країнами-членами. При цьому відмінні методи обчислення податків та різні процедури їх стягнення накладають невиправданий додатковий тягар на імпортовані товари, навіть за умови однакової ставки оподаткування.

Валютна інтеграція країн ЄС передбачала *уніфікацію фінансового середовища для кардинально відмінних між собою економічних систем*. При цьому умови доступу до фінансових ринків автоматично стали однаковими як для сильних, так і для слабких економік. Для останніх вони виявилися безпрецедентно м'якими та такими, що фактично де-мотивували уряди щодо проведення прискорених структурних реформ національних економік. Додаткові перешкоди необхідним структурним реформам створювали домінування бюрократичних структур ЄС та відсутність достатніх ринкових стимулів на спільному європейському ринку.

Усі вади європейської інтеграційної конструкції – і закладені в основних правових актах, і набуті внаслідок невиконання прийнятих рішень – з повною силою проявилися під час світової економічної кризи 2008-2009 рр. Через глибокі відмінності у політичних та економічних структурах країн-членів та недієздатність європейських структур ЄС не зміг швидко локалізувати епіцентри кризових процесів у банківському секторі. Реалізація національними урядами країн ЄС та ЄЦБ низки заходів, спрямованих на підтримку найбільших банків та фінансових установ, сприяла суттєвому зростанню бюджетних дефіцитів та державних боргів країн ЄС

Принципове протиріччя, закладене в європейській моделі економічної інтеграції, полягає у тому, що загальна економічна політика, тобто перша опора Економічного і валютного союзу, ґрунтується на міжурядовому підході, а єдина грошово-кредитна політика – друга опора – базується на федералістському підході: національні й центральні банки підпорядковані безпосередньо ЄЦБ, хоча можливості останнього щодо незалежної монетарної політики є великою мірою обмеженими наявними у національних банків ресурсами.

Розгортання в 2010 р. боргової кризи в ЄС та низька ефективність традиційних антикризових заходів реагування були у значній мірі обумовлені неможливістю проведення єдиної бюджетної політики Союзу. В умовах певної гармонізації монетарної політики в ЄС кожна з країн продовжувала проводити власну бюджетну політику. Наслідками цього стали значні макроекономічні дисбаланси, послаблення єдиної європейської валюти та зниження темпів економічного зростання, які були суттєво посилені впливом світової економічної кризи. Таким чином, мав місце подвійний ефект банківської та боргової криз.

Іншою проблемою є те, що спільний бюджет ЄС має обмежений обсяг ресурсів і не може розглядатися у якості джерела фінансування антикризових заходів. Проект створення Європейського фонду валютного співробітництва (ЄФВС) було розроблено відповідно до рішення про запровадження Європейської валютної системи ще у 1981 р. Проте до 2010 р. ця ідея залишалася не реалізованою, незважаючи на низку бюджетних криз в ЄС протягом 80-х років.

Однією з ключових причин низької ефективності дій основних інститутів ЄС у сфері економічної політики є *складність процедури прийняття рішень* та відмінність поглядів країн-членів з принципових питань.

12 грудня 2011 р. набув чинності пакет із шести нових законодавчих актів, запропонований Європейською комісією ще у вересні 2010 року. Його призначення – різко підсилити наднаціональні механізми Спільної

економічної політики ЄС. На цьому тлі особливого значення набуває зростання активності та рішучості діяльності ЄЦБ. Поступово він перетворюється на повноцінний центральний банк із функцією кредитора останньої інстанції.

Процес поглиблення економічної інтеграції ЄС обумовлений необхідністю вирішення глибоких проблем макроекономічного розвитку на фоні послаблення наглядових та контрольних функцій основних інститутів ЄС. Створення бюджетного союзу й економічного уряду, розширення функцій ЄЦБ, можливий перехід до випуску єврооблігацій, - все це важливі кроки на шляху перетворення ЄС на набагато більш інтегровану спільноту.

Фінансово-економічна криза не зупинила прагнень європейських держав до більшої інтеграції. Реальним доказом цього є продовження розпочатих раніше підготовчих програм країнами, що прагнуть вступити в ЄС (Хорватія, Македонія, Туреччина та ін.). Водночас інтеграційні процеси в ЄС зустрічають і певний спротив, обумовлений бажанням окремих країн-членів обмежити негативний вплив кризових явищ у євросоні на національні економіки.

У цілому загальний тренд європейської економічної інтеграції, який сформувався під впливом світової економічної кризи, можна сформулювати як перехід від політики лібералізації економічної сфери до більш жорсткого регулювання з посиленням наднаціонального характеру інтеграційного об'єднання.

РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНЯ І БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА ЄС

Європейський Союз, створений на початку як суто економічне співтовариство на принципах і цінностях демократії та вільного ринку, дедалі більше оформлюється в консолідовану спільноту зі спільними наддержавними структурами, власною валютою, узгодженою зовнішньою політикою, спільною політикою в сфері оборони і безпеки, а у близькій перспективі – власними збройними силами. ЄС має також усталені форми взаємодії із зовнішнім світом, зокрема у сфері безпеки і оборони.

Ідею європейської інтеграції у сфері оборонної політики і спільних збройних сил пропонувалось забезпечити в рамках Західноєвропейського Союзу (ЗЄС), який практичного значення не набув, оскільки безпека Європи надійно забезпечувалась НАТО. На початку 1970-х років розпочала діяльність Європейська політична співпраця (ЄПС), що стало поворотним пунктом в процесі політичної інтеграції. Однак ЄПС функціонувала як міжурядова ініціатива, цілком відмінна від наднаціональних структур Співтовариства. До завершення холодної війни такий стан справ цілком влаштовував європейські країни, але по її закінченні ЄС повернувся до ідеї системи безпеки, побудованої на власних засадах й у відповідності до нових викликів та загроз глобалізаційного типу.

У Маастрихтській угоді 1992 р. було сформульовано програму *спільної зовнішньої політики та політики безпеки* (СЗБП) і визначено її п'ять головних завдань: охорона спільних цінностей, базових інтересів та незалежності ЄС; посилення безпеки ЄС та країн-членів усіма можливими засобами; охорона миру в усьому світі та підвищення міжнародної безпеки; сприяння міжнародній співпраці; розвиток і консолідація демократії; встановлення верховенства закону та забезпечення прав людини та основних свобод. Амстердамська угода (1997 р.) визначила шляхи виконання завдань СЗБП.

Будучи одним з центрів глобалізаційних процесів, Європа має деякі суперечливі, стратегічні альтернативи власного розвитку у сучасному світі. Йдеться про долю Європи як визнаного лідера світового цивілізаційного процесу, збереження її унікальності в цьому процесі, утвердження як самодостатнього центру багатопольярного світу або про її дифузію у процесі глобалізації, можливу дезінтеграцію на декілька самостійних (суперечливих) центрів сили.

Водночас, навряд чи на сьогодні можна говорити про формування власної глобальної європейської геостратегії. У глобальних питаннях Європа здебільшого дотримувалася атлантичної геополітичної парадигми, що до останнього часу було виправдано. Однак надалі, зважаючи на зміни у розподілі сил у світі, зростання ваги Азійсько-Тихоокеанського регіону та відносне зменшення ваги Європи у зовнішньополітичній доктрині США, виникає необхідність більшої самостійності й активності європейців у політичних світових процесах.

Можна спостерігати певні кроки в напрямку формування спільних зовнішньополітичних інтересів Європи, про що свідчить тенденція до розширення сфери європейських стратегічних інтересів у східному та південному напрямках: розробка проєктів Середземноморського та Східного партнерства, формування системи транспортних комунікацій з відповідною інфраструктурою. Практично реалізація подібних проєктів означає формування орієнтованого на Європу геоекономічного простору з відповідним включенням проміжних країн в сферу європейських інтересів.

Країни ЄС поступово прийшли до твердої впевненості в тім, що союз таких розмірів, не може розвиватися надалі без самостійного забезпечення власної безпеки й оборони. Сили швидкого реагування, які створюються ЄС, зможуть протистояти загрозам на етапі прямого зіткнення ворогуючих сторін, ескалації конфлікту, при цьому лише частково охоплюючи інші «конфліктні фази» зародження протиріч – загострення напруженості між ворогуючими сторонами, переростання в кризові явища, розведення

конфліктуючих сторін після завершення конфлікту, а також післяконфліктне врегулювання.

Водночас, європейцям бракує наявних у США сучасних технологій оборонного призначення. Можливості Європи також недостатні для самостійного захисту своїх інтересів поза межами континенту, зокрема, для повноцінної участі у відверненні таких загроз, як розповсюдження зброї масового знищення, або у вирішенні таких питань, як безпека на Близькому Сході та у Перській затоці. Спільну європейську оборону і надалі передбачається будувати на основі військових потужностей НАТО, які, разом з відповідною інфраструктурою, передаватимуться у розпорядження європейського командування поза рамками Альянсу.

Прийнята у грудні 2003 р. на саміті ЄС у Брюсселі *Європейська стратегія безпеки* (ЄСБ) стала результатом як внутрішніх, пов'язаних з логікою розвитку ЄС, так і зовнішніх чинників. Зміни у міжнародному безпековому середовищі, поява нових викликів та загроз продиктували необхідність виробити власне, притаманне саме ЄС, стратегічне бачення процесів, що відбуваються у світі і впливають на міжнародну безпеку. Наявність власної стратегії безпеки має зробити ЄС спроможним відстоювати власні політичні пріоритети.

На протигагу традиційному підходу до безпеки, який асоціюється у першу чергу з воєнною складовою, із застосуванням військових засобів, європейське бачення виходить із цілісного розуміння безпеки як взаємної залежності політичного, соціально-економічного, екологічного, культурного та військового вимірів. Цьому відповідає трактування ЄС себе як цивільної потуги, що прагне справляти стійкий і довготерміновий вплив на міжнародне оточення шляхом створення відповідного середовища, а не за допомогою методів силового тиску або захоплення.

У сучасних умовах у ЄС виникає потреба створення нової стратегії безпеки, робота над якою вже розпочалася (поява документу запланована на 2013 р.). Враховуючи реалії глобалізаційних процесів, у процесі оновлення ЄСБ до переліку новітніх загроз поруч з міжнародним тероризмом,

регіональними конфліктами, поширенням ЗМУ, пропонується включити також і загрози енергетичній безпеці Європи, піратство, кібертероризм тощо.

У Європі є розуміння того, що заходи у боротьбі із глобальними загрозами будуть по-справжньому дієвими лише за умов налагодження відповідної структури обміну інформацією між її членами. Це ж є передумовою подальшого відпрацювання системи прийняття рішень і керування спільними операціями. Зокрема, процеси скасування кордонів між країнами ЄС і введення загальної валюти, з одного боку, та координації діяльності правоохоронних і розвідувальних органів, з іншого, можуть взаємно підтримувати і посилювати один одного.

Принципи подальшої розбудови спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС задала Лісабонська угода, за якою запроваджується посада Верховного представника у зовнішніх справах з функціями керівника дипломатичного офісу ЄС та значними повноваженнями, а для його підтримки Європейська служба зовнішньої діяльності (EEAS) – практично міністерство закордонних справ. У той же час, згідно з процедурою прийняття рішень в сфері зовнішньої політики, вони мають прийматися одностайно, тобто кожна країна-член може їх заблокувати. Передбачено, що країни-члени мають демонструвати у зовнішній політиці солідарність, а ЄС може представляти їхні інтереси на світовій арені. Посилюється роль СЗБП з її військовою й оборонною складовою (Спільна політика безпеки й оборони, СПБО) та намірами щодо подальшого розширення простору участі у врегулюванні конфліктів за межами Європи.

Лісабонська Угода містить «клаузулу солідарності» – зобов'язання про колективну оборону у випадку воєнного нападу на будь-яку з країн членів (з посиланням на 51 статтю Хартії ООН), а також положення про зобов'язання взаємного захисту країн членів ЄС у разі терористичної атаки, стихійних або техногенних катастроф.

Це створює певні юридичні та етичні ускладнення для європейських країн з нейтральним та позаблоковим статусом. Такі країни як Швеція та Фінляндія беруть активну участь у створенні збройних підрозділів,

передбачених СПБО. Внаслідок вступу до ЄС Австрія змушена прийняти спеціальне доповнення до конституції, яка зазначає, що Акт про нейтралітет не перешкоджатиме участі Австрії у СПБО. Таким чином, сутність нейтралітету в цих європейських країнах протягом останніх років було значно видозмінено і юридично обмежено.

Зміна безпекового середовища у Європі позначена кількома важливими факторами. По-перше, це перенесення центру тяжіння джерел безпосередніх загроз - за межі Європи, і водночас усвідомлення європейської вразливості, досяжності для дії цих загроз. По-друге – збільшення технологічного розриву між США та рештою світу, особливо у військово-технічній галузі. І, зрештою, – це зміни функцій та ролі НАТО, які супроводжуються суттєвими організаційними перетвореннями у напрямку протистояння новим загрозам.

Фінансово-економічна криза 2008 р. також стала тим чинником, що виявив певні лінії розколу внаслідок домінування національного егоїзму у кожній з сторін у питаннях виходу із кризи. До того ж, всередині Євросоюзу продовжуються процеси пошуки нового балансу між загальноєвропейськими та національними інтересами окремих країн-членів, що також впливає на зовнішньополітичні орієнтири як Євросоюзу в цілому, так і його окремих членів.

Європа з пересторогою дивиться на виникнення ряду нових викликів міжнародній безпеці і стабільності, таких, як міжнародний тероризм, неконтрольована міграція, що ставить питання про зміцнення кордонів ЄС, локальні конфлікти, що мають тенденцію до загострення особливо у Чорноморсько-близькосхідному ареалі. Європу непокоїть також недостатній рівень соціально-економічного та демократичного розвитку сусідніх країн, що створює потенціал конфліктності та політичної дестабілізацій в більш широких масштабах.

Геополітичний контекст європейської безпеки визначається насамперед перетином євроатлантичних та євразійських її складових. Відносини між ЄС і США, безперечно, залишаються пріоритетними

напрямами зовнішньої політики обох сторін. Їх характер вагомо впливає на розклад сил всередині ЄС та на Європейському континенті в цілому. Формується спільна позиція ЄС та США з ключових проблем глобальної зовнішньої та безпекової політики, що на перспективу значною мірою визначатиме європейську безпекову архітектуру. Разом з тим, у систему цих відносин все активніше втручається російський чинник. Реально європейська безпека формується у трикутнику ЄС – США – РФ.

Старі стереотипи мислення іноді схиляють європейців до схем розподілу геополітичних сфер впливу, правда вже по лінії західних кордонів країн СНД. Згідно з цими настановами формується стриманість європейських держав у питаннях поширення НАТО та ЄС за рахунок колишніх радянських республік (окрім країн Балтії), прагнення не дратувати Москву економічною та політичною підтримкою їх національних урядів, зміцненням військового співробітництва з ними, постійно ототожнюючи Росію з пострадянським простором. Але, водночас, зрозуміло, що такі схеми мислення не мають майбутнього.

Отже, європейцям вважається доцільним рахуватися із позицією Москви при вирішенні ключових питань європейської безпеки, не поступаючись при цьому принципами євроатлантичної солідарності. Росія визначається європейцями як стратегічний партнер з відповідними обов'язками у справі підтримки стабільності в Європі. Важливо, наскільки може бути масштабною реакція європейської громадськості на розвиток співробітництва з Москвою у випадку подальшого нехтування нею принципів захисту прав людини та посилення авторитарних і неототалітарних тенденцій у внутрішньополітичному житті РФ.

У відносинах із Заходом Росія знаходиться в стані пошуків прийнятної для себе моделі зовнішньополітичної поведінки. Росію цікавить насамперед наскільки Захід погоджується на визнання проголошеної нової ролі РФ в системі світового порядку, тобто як одного із впливових центрів багатополярного світу із відповідною сферою геополітичного домінування (залишаючи для РФ насамперед простір країн СНД, включаючи Україну,

Кавказ і Центральну Азію). З іншого боку, чи можливо європейцям знайти вигідні для РФ форми співробітництва в зонах, де її інтереси перетинаються із Західними (Центральна Європа, Балтія, Балкани, Близький Схід) і якою мірою Росія спроможна перешкодити активному проникненню Заходу в ці регіони (поширення НАТО, економічна експансія тощо)?

На сьогодні Москва будує політику у відносинах із Європою згідно з власними інтересами. У європейському просторі передбачається діяти в напрямку зменшення політичного та військового впливу США та окреслення зон відповідальності між Росією та ключовими державами Західної Європи. До російської зони віднесені пострадянські країни, з можливим поділом сфер впливу у регіоні ЦСЄ та Балкан. Такий розподіл має забезпечувати євразійську архітектуру можливої колективної системи безпеки, яка б виникала на ґрунті джентльменської російсько-європейської домовленості.

Питання розширення Європейського Союзу розглядаються РФ під кутом зору зростання європейського центру геополітичного тяжіння з можливим послабленням впливів США на європейські процеси. На рівні декларацій та заяв Росія не заперечує проти розширення ЄС, але прагне, щоб її інтереси в цьому процесі були враховані. З огляду на те, як РФ розуміє власні інтереси, йдеться про недопущення просування європейського впливу у східному напрямку. Про це свідчить й негативна реакція РФ на політику “Східне партнерство” та розширення НАТО.

Москва вважає для себе більш прийнятним орієнтуватися на розвиток двосторонніх відносин з найбільш впливовими європейськими державами – насамперед з Францією та Німеччиною. Стримуючим чинником для амбіцій Москви є те, що ключові держави Західної Європи, хоча і прагнуть до міцних партнерських стосунків з Росією, все ж, в цілому, дотримуються звичної для себе євроатлантичної орієнтації. Військово-політична присутність США в Європі розглядається ними як наріжний камінь системи європейської безпеки і стабільності.

Відносини НАТО – ЄС можуть значно розширитися і поза межами CSDP, що передбачає регулярні консультації з проблем південно-східної Європи, Середземноморського регіону, тероризму та питань попередження й урегулювання кризових ситуацій. Суто європейська складова євроатлантичної безпеки може виявитися у посиленні військової присутності ЄС на Балканах а також у можливих нових зовнішньополітичних ініціативах щодо країн європейського оточення – Східної Європи, Південного Кавказу, Близького Сходу та Північної Африки. ЄС завдяки розвиткові CSDP може також досягти певного прогресу у поліпшенні своїх оборонних можливостей.

Європейська політика сусідства (ЄПС). Проблеми відносин із країнами, що безпосередньо прилягають до кордонів ЄС була ще 2003 р. винесена в окремий підрозділ в Європейській стратегії безпеки (ЄСБ) серед стратегічних безпекових пріоритетів. Прийнята тоді ж Європейська політика сусідства (ЄПС) розглядалася як інструмент впровадження цього пріоритету. ЄПС є засобом зовнішньої та безпекової політики ЄС, яка має на меті врегулювання відносин із країнами, що межують із ЄС по всьому периметру його зовнішніх кордонів – морських і сухопутних – і встановлення у цих країнах «поясу безпеки і процвітання». Але, по суті, ЄПС має на меті формування навколо ЄС безпечного і стабільного міжнародного середовища.

Європейська політика сусідства разом з Європейською стратегією безпеки формулює засади діяльності ЄС на міжнародній арені у ролі нового глобального гравця. Внаслідок вступу нових членів змінився не тільки безпосередній склад ЄС, але й його оточення, зазнали змін кордони ЄС.

ЄПС є намаганням сформуванню спільні підходи ЄС майже до всіх країни, які знаходяться по периметру морських та суходільних кордонів розширеного ЄС, а також тих, які опиняться на його кордонах у разі вступу до ЄС Туреччини. Однак у ЄПС є й певний виняток - вона не поширюється на РФ, незважаючи на наявність спільного кордону. Практично ЄПС також не діє щодо Білорусі, а також Лівії і Сирії. І, зрештою, ЄС замовчує перспективи входження до безпосереднього оточення ЄС Ірану та Іраку (у разі вступу до ЄС Туреччини). Зокрема, такі перспективи є серйозним

аргументом деяких країн у запереченні можливості повноправного членства Туреччини в ЄС.

З кінця 2010 – початку 2011 р. події, що почали відбуватися у Північній Африці – Тунісі та Єгипті, які входять до «зони сусідства з ЄС», різко активізували безпекові питання в Європі та світі. А початок операції в Лівії унаочнив, що відкладати вирішення цих питань далі не можна. На початку 2011 р. представники Європейської комісії та Європарламенту озвучили завдання радикального перегляду Європейської політики сусідства, до сфери дії якої входить і Україна.

Недостатня ефективність і квалітет, притаманна ЄПС від початку її створення, на сьогодні набула загрозливого характеру, оскільки фактично виявилася неспроможною попередити та пом'якшити ризики для Європи. ЄС довелося вибудовувати нову концепцію відносин з оточенням, що зрештою має торкнутися і східних сусідів ЄС, а отже й України.

Трансформації Європейської політики сусідства, яка є інструментом зовнішньої та безпекової політики ЄС, попри оголошені цілі, не мають радикально нового характеру. Головна ідея оновленої ЄПС (2011 р.) формулюється як «кожному по досягненнях» або «більше за більше» (*more for more*) – тобто ЄС пропонуватиме більше фінансової та політичної допомоги тим країнам, що активніше впроваджуватимуть внутрішні реформи й демонструватимуть більший поступ до демократії. Принцип оцінки рівня відносин із країнами-сусідами «за досягненнями» має декларативний характер і не містить нових інструментів його реалізації й заохочення реформ.

Насамперед це стосується принципів виділення фінансової допомоги. Попередні спроби підвищити ефективність ЄПС полягали у поділі країн-сусідів за географічним принципом і створенні для південних сусідів «Середземноморського Союзу», а для східних – «Східного партнерства». Принцип більшого просування у відносинах країн-сусідів з ЄС «по досягненнях» цьому географічному та геополітичному поділові суперечить.

Попри те, що для ЄС відносини з державами Східної Європи є важливим напрямом зовнішньої політики, Євросоюз досі не має цілісного стратегічного бачення своєї зовнішньої політики у Східній Європі. Особливості східноєвропейського напрямку, що вимагають збалансування стратегії відносин із країнами Східної Європи з одного боку, та з Росією з іншого, складають серйозний виклик для Європейського Союзу. Динаміка розвитку політичних процесів у східноєвропейському регіоні зумовлює постійну трансформацію підходів ЄС до розвитку своєї східної політики та відкладає у часі її концептуальне оформлення.

Однак, зміни у зовнішній та безпековій політиці ЄС на сьогодні не відповідають заявленим цілям. Країни-члени ЄС далекі від вироблення спільної позиції щодо подій на світовій арені, і, таким чином, сприяють посиленню дії зовнішньополітичних викликів і загроз. Відсутність ефективної стратегії й тактики щодо країн найближчого оточення, зокрема на східному напрямку, поглиблюють кризові явища у регіоні.

Європейська політика сусідства, в цілому, не пропонує відчутних позитивних стимулів для проведення внутрішніх реформ в Україні. Крім того, ЄПС передбачає обмежену участь країн-сусідів у протистоянні колективним загрозам міжнародній безпеці, оскільки розглядає ці країни, здебільше, як потенційне джерело таких загроз.

У ході вироблення східної політики ЄС висунув ініціативу «Східне партнерство» (СхП), проголошену 26 травня 2008 року на засіданні Ради міністрів закордонних справ ЄС. До сфери дії «Східного партнерства» включено 6 країн: це східноєвропейські держави-сусіди ЄС Україну, Молдову та Білорусь (останню за певних умов), а також держави Південного Кавказу – Грузію, Вірменію та Азербайджан. Розроблена в рамках Європейської політики сусідства, СхП покликана конкретизувати форми співпраці ЄС з учасниками програми, а також задіяти «заохочувальні механізми» співробітництва у вузькоспеціалізованих сферах.

На момент проведення установчого саміту «Східного партнерства» в Празі у 2009 р. Євросоюз прийняв рішення перевести відносини з усіма

шістьма державами Східної Європи та Південного Кавказу в єдиний формат Угоди про асоціацію зі створенням поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (УА та ЗВТ), а багатосторонній вимір регіональної співпраці оформити у низку механізмів співпраці секторального рівня. Водночас найбільш важлива складова – визнання перспективи членства східноєвропейських держав в ЄС – була вилучена з проекту. Така суттєва концептуальна обмеженість зумовлювалася потребою віднайти єдиний підхід серед усіх країн-членів ЄС, зважаючи на суттєві розходження в їх зовнішньополітичних пріоритетах.

Ініціатива «Східне партнерство» доповнює двосторонній формат відносин ЄС з країнами-партнерами можливістю співпраці у багатосторонньому форматі. СхП може бути досить *вигідним інструментом для України*, який, при вдалій його імплементації, дозволить нашій державі ширше інтегруватися у економічний та гуманітарний простір ЄС, але по суті, більшість аспектів Східного партнерства тим чи іншим чином вже прописані у інших численних двосторонніх договорах.

Водночас у рамках розвитку програми СхП можна спостерігати доволі тривожну тенденцію до розмивання відмінностей між усіма країнами-партнерами в очах ЄС. Це є вкрай негативним моментом для України, яка пройшла вже доволі значний євроінтеграційний шлях, і тому зрівняння її можливостей з країнами, які ще тільки його розпочинають, є кроком назад.

Існує ціла низка факторів, які істотним чином знижують ефективність діяльності програми СхП та роблять її перспективи доволі неясними. Так, не можна не відмітити певну непослідовність політики Євросоюзу у регіональному вимірі, зокрема що стосується політики «нового сусідства», ініційованої ще 2004 р. та реалізації вже існуючих в її межах регіональних програм та ініціатив – Чорноморська синергія (квітень 2007 р.), Стратегія ЄС для нового партнерства з Центральною Азією (червень 2007 р.), Арктична стратегія (листопад 2008 р.), Балтійська стратегія (червень 2009 р.).

Зазначені програми, особливо Східне партнерство і Чорноморська синергія, багато в чому перетинаються у географічній, змістовній та й в

організаційній площинах, що потенційно несе ризик дублювання цілей і завдань аналогічних ініціатив, а в підсумку проявляється неефективністю та банальним розпорошенням фінансових ресурсів, які, з урахуванням складностей економічної ситуації, істотним чином скорочуються.

Неоднозначним є ставлення до проекту СхП і серед країн-членів ЄС, оскільки пріоритети щодо Східного партнерства серед держав ЄС є різними, і ті держави ЄС, що мають інтереси в інших регіонах, навряд чи погодяться на фінансування програми Східного партнерства за рахунок інших проектів. Важливим фактором, який не сприяє активізації співробітництва в рамках Східного партнерства, є несхвальна реакція Росії на дану ініціативу Євросоюзу. І хоча на офіційному рівні формулювання є доволі стриманими, російські експерти схильні вважати її певним геополітичним важелем, яким Європа намагається стримати відновлення впливу Москви на пострадянський простір, оскільки дана європейська ініціатива певним чином конкурує з інтеграційними проектами, підтриманими Москвою (Митний союз).

Ініціативу СхП варто розглядати як довгострокове поле для створення комунікаційних зв'язків, розширення співробітництва зі структурами громадянського суспільства в регіоні, підвищення соціальної активності населення пострадянських країн. По суті, це політична пропозиція країнам регіону зміцнювати зв'язки з Євросоюзом, яка пропонує достатньо дієві механізми взаємодії.

Ця політика, за умови її грамотної імплементації, належного правового забезпечення та фінансової підтримки з боку українського уряду, була б спроможна позитивно вплинути на сегментарну інтеграцію України у європейський економічний простір. СхП варто розглядати як додатковий механізм двосторонніх відносин України і ЄС, як інструмент перехідного періоду, зручний для досягнення конкретних практичних цілей, у жодному разі не підміняючи ним стратегічну мету – інтеграцію України до ЄС.

РОЗДІЛ 4. УКРАЇНА В ПРОЦЕСАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Європейський вибір. Європейська інтеграція є незмінним стратегічним пріоритетом державної політики незалежної України, продиктована фактом належності України до європейської цивілізації. Успішний приклад Європейського Союзу демонструє можливість існування інтеграційної моделі, в якій стверджуються нові принципи міждержавних відносин, позбавлені недовіри й непрозорості, де національний суверенітет кожної з держав органічно пов'язаний з колективними зобов'язаннями та спільними діями. Європейська модель суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку є найсприятливішою для реалізації українського потенціалу та забезпечення поступального розвитку нашої держави. Результатом європейської інтеграції має стати утвердження в Україні європейських політичних, економічних, соціальних і гуманітарних стандартів, якісне підвищення рівня життя всіх верств суспільства. Відтак цей процес відповідає інтересам усіх українських громадян.

Для України рух у напрямку європейської інтеграції – це питання ефективності її включення в існуючу систему розподілу функцій і ролей у сучасній світовій економічній та політичній системі. Активізація євроінтеграційних процесів означає також її більш інтенсивне включення у міжнародну співпрацю щодо врегулювання конфліктів та протидії новітнім загрозам міжнародній безпеці.

Перспектива розвитку євроінтеграційних процесів в Україні безпосередньо пов'язана з визначенням місця та ролі України у світі. Тут можливі два варіанти: або активна і послідовна праця для реалізації курсу на євроінтеграцію з перспективою вступу до ЄС і належністю до демократичного світу, або перетворення на буферну зону з усіма наслідками маргінального стану країни.

Особливості геополітичного положення України зумовлювали необхідність підтримувати збалансовані відносини по всьому

зовнішньополітичному периметру. Водночас особливість української геополітичної стратегії полягала в тому, що необхідно було забезпечити домінування, пріоритет саме європейського геополітичного вектору як найважливішого засобу для докорінної внутрішньої трансформації українського суспільства.

Принципово важливим є той факт, що серед впливових політичних сил в Україні немає жодної, яка висувала б амбіційні, небезпечні для регіональної стабільності зовнішньополітичні плани. Україну не сприймають як джерело класичних загроз. Проте європейську спільноту непокоїть розвиток політичної, соціально-економічної та екологічної ситуацій, тобто ті проблеми, які є наслідком слабкості держави.

Намагаючись дистанціюватись від реінтеграційних процесів у просторі СНД і значно поступаючись західним сусідам за темпами суспільних перетворень, Україна як учасник міждержавних відносин посідає в обох регіонах периферійне становище. Це надзвичайно суперечлива ситуація, що містить у собі загрозу зростання фактичної ізольованості. Наявні тенденції загрожують погіршенням міжнародного становища держави.

Геополітична невизначеність України – це не тільки українська проблема, вона є перешкодою у розбудові нової Європи, у закріпленні та посиленні позитивних цивілізаційних та геополітичних зрушень останнього періоду. Саме тому наша держава привертає стільки уваги і відіграє роль важливого, хоч і пасивного, актора міжнародних відносин. Інтерес до України за логікою тенденцій геополітичних змін, безумовно, буде зберігатись, а вірогідно – й зростатиме.

Для визначення параметрів української зовнішньої політики, її загальної довготермінової спрямованості первинним комплексним показником є цивілізаційна належність країни. Європейський досвід і стандарти взаємин між незалежними державами свідчать, що *самоідентифікація* є неодмінною передумовою органічної інтеграції нової країни до міжнародної спільноти. Саме ця належність, фундаментальні

характеристики української держави та українського суспільства не можуть вважатись автоматично з'ясованими і породжують чимало запитань і сумнівів у потенційних партнерів.

Порівняльний аналіз практики незалежного існування посткомуністичних держав змушує зробити висновок, що має місце не просто відставання України від її західних сусідів, а якісна відмінність внутрішніх трансформацій. Україну характеризує брак суспільного вибору та відповідних виразних тенденцій внутрішньої еволюції. Натомість цивілізаційна приналежність фактично залишається предметом абстрактних дискусій і політиків, і науковців, і водночас – найширших спекуляцій у сфері формування масової свідомості, тобто, її з'ясування так і не стало суспільною потребою.

На сьогодні цивілізаційна невизначеність, притаманна Україні, приховує в собі альтернативи, пов'язані з різними геополітичними орієнтаціями, різними варіантами вирішення питання про місце та роль країни в системі міжнародних відносин і, природно, з різними зовнішньополітичними пріоритетами. Радянські звичаї суспільного життя, відповідна система цінностей виявилися глибоко закоріненими в свідомості переважної більшості населення. Водночас комуністична інтернаціоналізація не створила нових життєздатних цивілізаційних засад.

У сучасному українському контексті питання підтвердження власної європейської ідентичності безпосередньо пов'язані з проблемами інтеграції до Європейського Союзу. Проблеми, з якими стикається Україна у своєму розвитку, у формуванні та закріпленні своєї новітньої політичної й культурної ідентичності, спричинені не тільки специфікою нашої історії та географічного положення. Не меншу роль відіграє у цьому загальний світовий контекст, особливості міжнародного середовища, у якому протягом останніх двох десятиліть відбулися кардинальні зміни, пов'язані з загальними глобалізаційними процесами і завершенням холодної війни. Україна отримала та використала свій шанс для створення власної держави саме у цьому новому контексті. У певному сенсі поява України на світовій

політичній арені є одним з наслідків процесу формування нового світового устрою, що змінює роль національних держав та підвищує значення наднаціональних утворень.

У випадку України чутливість до глобалізаційних змін у міжнародному середовищі, готовність адекватно реагувати на нові можливості та виклики, зокрема шляхом усвідомленої участі в інтеграційних об'єднаннях, є необхідною передумовою подальшого розвитку власної української державності. Це позначається й на сучасних особливостях співвідношення національної та європейської ідентичності.

В українському контексті проблема співвідношення європейської ідентичності з національною набуває особливого вигляду. На відміну від багатьох країн, що мають довшу історію державного суверенітету, формування національної ідентичності в Україні досі перебуває у стадії становлення. Проблема полягає не стільки в тому, щоб поєднати наявну українську національну ідентичність з новою європейською ідентичністю, але й у тому, яким чином вибудувати обидва ці типи ідентичності.

Україну поки що не сприймають як частину Європейського світу. Справа тут все ж не тільки у відсутності належних реформ в Україні. Включення України в ЄС передбачає попередні кардинальні зміни в способі геополітичного мислення європейців. Можна скільки завгодно говорити про приналежність України до європейських народів в історичному минулому, але якщо країна не буде включена європейцями у систему стратегічного бачення європейського майбутнього – справа не зрушиться з місця.

Розуміння довгострокових цілей Євросоюзу не може не впливати на формування перспективного бачення ролі України у проведенні його східної політики. Але й сама Україна має відповідати масштабу цих завдань. Саме цим обумовлена прискіплива увага країн ЄС до внутрішніх процесів в Україні, оскільки непрозора, ненадійна і нестабільна держава навряд чи сприятиме реалізації глобальних європейських інтересів, вона сприйматиметься, швидше, як тягар, що потребує значних зусиль та

фінансових впливань без особливих сподівань на реальний очікуваний результат.

Послідовність і наполегливість України, її майбутні успіхи на шляху економічних та політичних реформ, реальне наближення країни до європейських політичних, економічних та правових стандартів дозволить у перспективі правомірно поставити питання про готовність нашої держави до членства в ЄС. Наш основний позитивний здобуток у відносинах з ЄС – підвищення рівня взаємної довіри, що у сучасному світі слід розглядати як вагомий політичний чинник. Відхід від цієї тенденції, ознаки якого спостерігаються останнім часом, може призвести до вкрай негативних наслідків.

Еволюція відносин Україна – ЄС. Європейський Союз є найбільшим сусідом України. ЄС об'єднує 27 країн-членів з населенням понад 550 млн. осіб, а довжина нашого спільного з ЄС кордону досягає 1400 км. Закономірно, що відносини України з ЄС мають багатовимірний характер і розгортаються в економічній, політичній, безпековій, енергетичній, гуманітарній, інформаційній площинах. Необхідність визначення ефективного формату відносин ЄС з Україною постала одразу після набуття Україною незалежності: у схвалених у 1993 році Верховною Радою України «Основних напрямках зовнішньої політики України» вже було визначено, що членство у європейських структурах є перспективною метою української зовнішньої політики.

Угода про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС (УПС), підписана в 1994 р., стала основним документом регулювання двосторонніх відносин між Україною та ЄС. Однак її правовий статус, що не передбачав інтеграції до ЄС, суттєво відрізнявся від угод про асоціацію, що були підписані з країнами Центрально-Східної Європи, які отримали чітку європейську перспективу.

Для забезпечення виконання УПС було запроваджено інституційне співробітництво на рівнях самітів ЄС-Україна, Ради з питань співробітництва, Комітету з питань співробітництва та його семи

підкомітетів. В подальшому Указами Президента України було затверджено Стратегію (1998 р.) та Програму інтеграції України до Європейського Союзу (2000 р.) У 2004 р. прийнято закон «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». В Програмі виписаний механізм запобігання проходженню через парламент законопроектів, що суперечать *acquis communautaire*.

Поступова реалізація положень УПС дозволила досягти певного прогресу у розвитку відносин між Україною та ЄС. Українська сторона починає наполягати на визнанні європейської перспективи України. Водночас, з боку європейських партнерів спостерігалася наявність певного розчарування Україною внаслідок нестабільної політичної ситуації, недотримання демократичних принципів та повільного проведення економічних реформ. Це створювало істотну проблему у відносинах. Україна вимагала європейської перспективи в якості стимулу для подальших внутрішніх перетворень та наближення до стандартів ЄС, а позиція Євросоюзу полягала в тому, що перспективи членства можуть бути надані кандидату лише у разі успішного проведення реформ та виконання Копенгагенських критеріїв.

Попри достатнє стратегічно-програмне забезпечення державної політики і певний поступ у розвитку взаємин з ЄС, Україна демонструвала недостатній прогрес у сфері модернізації держави та наближення до європейських стандартів. Це стало причиною деякого охолодження відносин між Україною та Європейським Союзом.

У березні 2007 року було започатковано переговорний процес щодо Нової посиленої угоди на заміну УПС, строк дії якої спливав. 9 вересня 2008 року на черговому саміті ЄС – Україна у Парижі було проголошено, що нова угода матиме назву «Угода про асоціацію». Вперше документально було закріплено визнання з боку ЄС України як європейської країни, що має спільну історію та спільні цінності з Євросоюзом. Розпочався переговорний процес щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС включно з частиною про створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі.

Переговори щодо укладення Угоди про Асоціацію тривали понад три роки і завершилися в грудні 2011 року. Складність переговорного процесу полягала у необхідності пошуку балансу інтересів як у внутрішній площині, так і у відносинах з Європейським Союзом. Для України важливим було якісне наповнення змістовної частини УА та закладення в ній положень, які відповідають національним інтересам нашої держави.

19 грудня 2011 року під час 15-го саміту Україна – ЄС було оголошено про завершення надзвичайно складних переговорів щодо Угоди про асоціацію включно із поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Текст Угоди було парафровано 30 березня 2012 р.

Нині Україна стоїть на рубіжній лінії, перетин якої означатиме перехід до нової якості відносин з ЄС – перехід від партнерства до асоціації. *Угода про асоціацію з ЄС* включно з поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі (ЗВТ) є документом стратегічного значення для розвитку України. Угода закладає нову основу для подальшого розвитку відносин між Україною та ЄС на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції, яка підкріплюватиметься потужною інституційною базою і відповідатиме європейським очікуванням українців. Послідовна і ефективна імплементація її механізмів має створити міцний базис подальшого сталого політичного та економічного розвитку нашої держави, основу стратегії реформування усіх ключових сфер і впровадження європейських стандартів з метою підвищення якості життя населення України.

В основі політичної асоціації закладене зближення позицій України та ЄС з усіх питань міжнародного порядку денного, забезпечення безпосередньої участі України у політиках, агенціях та програмах ЄС, спільність дій з метою забезпечення інтересів національної безпеки Української держави. Політична асоціація України з Європейським Союзом спрямована на посилення європейських позицій України і на виконання пріоритетних стратегічних завдань зовнішньої та внутрішньої політики України.

Тому важливим питанням є вибір інструментів практичної реалізації Угоди про асоціацію, або змістовного наповнення відносин, в тому числі в рамках спільних органів, які передбачені цією Угодою. Наділення органів асоціації компетенцією приймати обов'язкові для сторін рішення підвищить ефективність їх діяльності в контексті асоціативних відносин. Таким чином можуть бути вирішені два принципово важливих питання розширеної взаємодії між Україною та ЄС: Україна отримає можливість брати участь у прийнятті рішень в євроінтеграційній спільноті в тих сферах, які становлять для нас безпосередній інтерес; з іншого боку, посилиться рівень залучення Євросоюзу у здійсненні перетворень в Україні.

В свою чергу формула економічної інтеграції передбачає створення ЗВТ між Україною та ЄС на основі чотирьох свобод, спрямованої на поступову інтеграцію України до внутрішнього ринку Євросоюзу. В майбутньому Угода про асоціацію та її торговельна частина, які передбачають широкомасштабну адаптацію законодавства України до законодавства ЄС, мають стати запорукою не лише для подальшого відкриття ринків, але й для утвердження в Україні стабільного та привабливого бізнес середовища.

Продовження візового діалогу, зафіксоване в Порядку денному асоціації, передбачає перспективу відміни віз для громадян України, хоча для цього необхідно виконати певний перелік умов, пов'язаний з безпекою документів (біометричні паспорти), протидії нелегальній міграції, забезпеченням громадського порядку та безпеки в Україні, а також виконанням зобов'язань у сфері зовнішніх відносин.

Серед актуальних питань, які є спільними для інтересів нашої держави та ЄС, перше місце за важливістю посідає наразі *енергетична безпека*, роль якої останнім часом суттєво зросла. У час, коли енергетичні ресурси стали одним з найефективніших методів просування геополітичних інтересів окремих країн, питання стабільності їх поставок займає перше місце у порядку денному багатьох країн Європи. Україна, яка є на сьогодні головним

транзитером російського газу до країн ЄС, зацікавлена у підтримці своєї репутації як надійного постачальника-транзитера ЄС у цій царині.

Приєднання України до європейського Енергетичного співтовариства, що відбулося 24 вересня 2010 року, вимагає від українського уряду комплексного реформування енергетичного сектору, що відкриває можливості для створення в Україні сучасної моделі енергетичного ринку, модернізації існуючих газотранспортних та електричних мереж, а також для більш ефективного використання наявного експортного та транзитного потенціалу України.

Крім того, входження України до внутрішнього енергетичного ринку Євросоюзу є фактичним початком реалізації концепції секторальної інтеграції України до ЄС, яка закладена в Угоду про асоціацію. На жаль, на сьогодні енергетичне співробітництво між Україною та ЄС не має бажаної динаміки та просувається набагато повільніше від запланованих термінів. Певною мірою енергетична політика ЄС є дуже чутливою до зовнішніх впливів, зокрема до позиції Росії, що деяким чином стримує поглиблення українсько-європейської співпраці. Але основними гальмівними чинниками тут виступають внутрішні проблеми України.

Безпековий вимір співробітництва. Сенс входження України до колективних структур безпеки на Європейському континенті полягає в тому, щоб бути активним учасником європейської безпеки та мати реальні безпекові гарантії. Україні важливо реагувати на ерозію міжнародно-правових механізмів забезпечення безпеки та брак надійних гарантій міжнародної безпеки нашої держави, що ставить її у ситуацію вакууму безпеки.

Україна активно співпрацює з ЄС у сфері антикризового менеджменту так званих «заморожених конфліктів» на теренах колишнього СРСР (Придністров'я, Південна Осетія, Нагірний Карабах, Абхазія). Наша держава виступає разом з ЄС у якості активних посередників у діалозі цих «невизнаних республік» з міжнародними структурами та урядами держав, частиною територією яких вони є (Молдова, Грузія та Азербайджан).

Серед невідкладних завдань у відносинах України з ЄС залишається поглиблена робота над демократичними та правовими реформами в Україні, здійснення подальших кроків у боротьбі з корупцією, створення прозорого бізнесового клімату. Активізувалося двостороннє співробітництво у сфері боротьби зі спільними загрозами - міжнародним тероризмом, контрабандою, нелегальною міграцією. Врегулювання питання щодо потоків нелегальних мігрантів становить важливий спільний інтерес України та ЄС.

Визначення ролі України у формуванні нової структури безпекових відносин у Європі має бути фундаментом для просування її ключових інтересів у відносинах як з європейськими країнами, так і провідними організаціями в галузі європейської безпеки, насамперед, з НАТО та ЄС.

Розвиток партнерських відносин України з Північноатлантичним Альянсом є важливою складовою європейської інтеграції держави та її включення у європейську та світову політичну, безпекову і економічну систему. Розширення всебічного співробітництва з НАТО є додатковим фактором інтеграції у світове співтовариство, а для Альянсу – одним із засобів пошуку нової ролі в європейській та світовій політиці.

У відповідності до Мадридської Хартії про Особливе Партнерство між Україною і НАТО (1997р.), передбачено консультації та співпрацю в попередженні конфліктів, управлінні кризами, експорті зброї та переданні супутніх технологій, в оборонній конверсії та озброєнні. Україна стала активним учасником програми Партнерство заради миру, ініційованої НАТО. Проте головні інтереси Альянсу, пов'язані з Україною, зосереджені не у воєнній сфері, а в площині політичній. Вони полягають у ствердженні демократичних цінностей і всього того, що називається просуванням західної європейської цивілізації.

Україна розглядає НАТО і Європейський Союз як ключові компоненти архітектури європейської безпеки і стабільності, ядро системи європейських цінностей і стандартів. Україна має з Альянсом спільні інтереси в плані безпеки, спільні цілі і завдання, які полягають в забезпеченні мирної, стабільної, інтегрованої Європи. Ефективна реалізація цих завдань вимагає

створення відповідних механізмів, які передбачають більш розширені та поглиблені форми співпраці. Партнерський діалог значною мірою залежить від прозорості і послідовності у відносинах.

Важливою сферою співпраці України з європейськими міжнародними структурами безпеки є формування нового політичного та безпекового простору у Чорноморському регіоні. Сучасні економічні і політичні реалії об'єктивно вимагають створення нових форм і структур забезпечення стабільності і безпеки в Чорноморсько-каспійському регіоні, який є принципово важливим для сталого розвитку усього євразійського простору.

Рівень симетричних і асиметричних загроз в регіоні є досить високим, численні регіональні конфлікти і територіальні суперечки залишаються невирішеними. Стабілізації ситуації в регіоні могло б сприяти створення ефективної системи регіональної безпеки, до якої могли входити як дійсні та потенціальні члени НАТО і ЄС, так і країни, які з тих чи інших причин не можуть або не бажають бути залученими до цих структур.

Однією з важливих проблем України є необхідність поєднати свій євроінтеграційний курс із збереженням добросусідських, партнерських відносин з РФ, яка розглядає європейську інтеграцію України як певну загрозу власним впливам у пострадянському просторі. Завдання перетворення відносин з Москвою на ресурс нашого євроінтеграційного курсу є одним з ключових для забезпечення його ефективності. З іншого боку, зближення з Росією має певні межі, за якими євроінтеграційна політика держави втрачає сенс. Вирішення цієї проблеми означає для України визначення збалансованого зовнішньополітичного курсу у довгостроковій перспективі.

Відносини між Україною і Росією визнаються важливим елементом міжнародної стабільності в розбудові нової архітектури європейської безпеки. Отже, ці відносини за своїм значенням виходять за рамки суто двосторонніх. Крім того, вони є складним, багато в чому унікальним явищем: пошук політико-дипломатичних вирішень наявних у них проблем подекуди погано сполучаються з реальністю і не є досить плідним.

Одним з важливих пріоритетів політики Росії є підтримка реінтеграційних процесів на пострадянському просторі з відповідним прагненням втримати Україну у сфері свого впливу. Недостатня активність і послідовність України щодо відстоювання національних інтересів, з погляду цієї політики, має засвідчити Заходу її неспроможність як держави, тоді як спроби опору політиці Росії мають спровокувати ту саму конфронтацію з РФ, якої Україна бажає уникнути.

У сучасній ситуації єдиною можливістю для України залишається складне маневрування, за якого вирішити проблеми безпеки на довгостроковій основі та реалізувати власну стратегію практично неможливо. Це, зокрема, виявляється у відсутності глибоко пророблених варіантів конкретного втілення ідеї позаблоковості, реальних можливостей розвинути її на цьому етапі у напрямі отримання юридично значимих гарантій безпеки, державного суверенітету і територіальної цілісності.

РОЗДІЛ 5. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

В контексті загострення політичних та економічних суперечностей в ЄС, Україна потребує вжиття активних заходів, спрямованих на посилення національної економіки, недопущення або пом'якшення негативних зовнішніх впливів. Важливе значення при цьому мають постійний моніторинг і аналіз економічних, політичних та організаційних процесів в ЄС. Разом з усвідомленням суспільством об'єктивних причин та безумовних переваг європейської інтеграції це дозволить Україні досягти найкращих результатів на обраному та законодавчо затвердженому зовнішньополітичному векторі.

Євросоюз стрімко змінюється. Якщо вдосконалення організаційних основ ЄС донедавна було процесом еволюційного характеру, то наслідки світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 років та нинішня криза євросони актуалізували потребу негайного пошуку рішення проблем в організації економічних та політичних процесів в Європейському Союзі. На порядок денний виноситься питання браку можливостей в рамках існуючої політичної та економічної моделі функціонування ЄС для знаходження вичерпних відповідей на виклики сучасного світового розвитку. Це в свою чергу актуалізує проблему консолідації європейського соціуму: з одного боку мова йде про спроможність європейських еліт дійти згоди щодо стратегічних напрямів майбутнього розвитку ЄС, а з іншого – йдеться про збереження довіри широких мас населення ЄС до тих політичних сил, які підтримують головні ідеї Європейського проекту.

2011 рік виявився чи не найскладнішим в історії Європейського Союзу. На межі дефолту опинилася Греція, загрозлива фінансова ситуація спостерігається в Італії, Португалії та деяких інших державах – членах ЄС. У рамках пошуку інституційного забезпечення макроекономічної та макрофінансової стабільності Європейського Союзу точаться постійні

політичні та експертні дискусії щодо майбутнього Євросони та шляхів подальшого розвитку ЄС. Зокрема увагу привертають ініціативи Німеччини та Франції щодо формування т.зв. «економічного уряду» ЄС. Також лунають заклики до запровадження різношвидкісної інтеграції в рамках Європейського Союзу та, навіть, виключення фінансово нестабільних держав із Євросони. На тлі загострення проблем у Євросоні, посилюються позиції противників поглиблення економічної інтеграції, які виступають за обмеження повноважень наднаціональних структур, а в країнах-донорах послаблюється підтримка населенням політики керівництва.

Водночас рішення, затверджені нещодавно Європейською Комісією, вкотре довели, що лідери ЄС спроможні до досягнення компромісів заради добробуту громадян та інституційної стабільності Європейського Союзу. Мета ухваленого в листопаді 2011 року пакету документів – забезпечити взаємозв'язок між економічним зростанням, фінансовою стабільністю та бюджетною дисципліною. Європейська Комісія розраховує, що завдяки ньому буде забезпечене економічне відновлення, подальше посилення управління фінансами в Євросоні, що надасть нові стимули для зростання ВВП та зайнятості. Можливість досягнення таких складних компромісів свідчить про високу спроможність Європейського Союзу до консолідації та високу ефективність спільної європейської політики.

Обрана Україною стратегія євроінтеграції залишається актуальною, незважаючи на ризики економічної кризи в ЄС. Більш того, причини кризи, її перебіг та реагування на кризу в ЄС доводять, що адекватність національної соціально-економічної політики має критичне значення для досягнення країною цілей сталого економічного розвитку.

Відтак ключовим завданням органів української влади є реалізація стратегії соціально-економічних реформ, спрямованих на зміну економічних механізмів розвитку, системну модернізацію економіки країни, радикальне підвищення технологічного рівня вітчизняного виробництва, оволодіння сучасними чинниками забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

В цілому, фокус зусиль зовнішньоекономічного позиціонування України має зміщуватися на цілі національного розвитку: модернізації економіки, підвищення стійкості фінансової та фіскальної систем до зовнішніх шоків і з цією метою – диверсифікації торговельних зв'язків та повнішого використання євроінтеграційних механізмів (співпраці, допомоги, імплементації правил та нормативів тощо).

Передумовою успіху модернізаційних процесів в Україні є інтеграція в європейський соціокультурний та науково-освітній простори. Для досягнення прогресу України на цьому шляху необхідно оновити базові концепції розвитку в освітній та інформаційній сферах, прискорити вирішення нагальних питань у галузі освіти, зокрема щодо недостатньої конвергенції наукових досліджень і вищої освіти, невідповідності існуючої мережі вищих навчальних закладів європейським вимогам.

На сьогодні європейська інтеграція в Україні відбувається здебільшого в політичній, економічній та правовій сферах. Питання формування європейської ідентичності в Україні не інституціалізовані. З боку державної влади цьому питанню приділяється мінімальна увага, оскільки до сих пір не прийнято основоположні концепції розвитку в гуманітарній, соціокультурній та інформаційній сферах.

В Україні відсутня ефективна державна інформаційна та культурна політика, спрямована на поширення системної інформації про нашу державу та формування її позитивного іміджу в державах-членах ЄС. На тлі уваги інших держав до публічної дипломатії та міжнародної культурної політики, Україна майже не представлена за кордоном на рівні культурних центрів чи інститутів, що негативно позначається на порозумінні з ЄС.

Необхідним є прискорення процесу приєднання України до програм Європейського Союзу щодо посилення інноваційно-дослідницьких можливостей. Це дозволить провести структурні реформи в науковій сфері України і підвищити рівень залучення українських науково-дослідних установ до сфери європейських наукових досліджень.

У реалізації євроінтеграційних прагнень України залишаються значні проблеми в питаннях формування ефективної системи управління державою на центральному і місцевому рівнях, реорганізації судової гілки влади, забезпечення надійного рівня захисту прав людини у відповідності до демократичних принципів, прийнятих у європейських країнах.

Наближення до стандартів ЄС потребує комплексу інституційних, політичних, соціально-економічних та гуманітарних реформ. У політичній та правовій сферах необхідно забезпечити стабільність установ, що гарантують демократію, верховенство закону, права людини, повагу та захист прав меншин шляхом адаптації чинного законодавства України до вимог ЄС.

Реформування правової системи України має забезпечити поширення діяльності демократичних інституцій та незалежних засобів масової інформації, незалежність судової влади, надійний захист особистих свобод, прав людини та національних меншин, активну боротьбу з організованою злочинністю, корупцією та відмиванням коштів. Метою реформування соціальної сфери є досягнення європейських норм у системі охорони здоров'я, пенсійного забезпечення та інших соціальних гарантій.

В Україні система органів, відповідальних за координацію процесів європейської інтеграції та за безпосереднє виконання відповідних завдань, є неефективною. Згідно експертних оцінок, останні зміни, здійснені в інституційному забезпеченні європейської інтеграції України є негативними, оскільки вони зупинили процес побудови централізованої моделі горизонтальної координації політики європейської інтеграції та повернули вкрай неефективну децентралізовану модель координації європейської інтеграції, яка існувала до 2008 р. Це потребує негайних змін, інакше Україна буде неспроможною забезпечувати виконання Угоди про асоціацію, що в свою чергу може призвести до уповільнення її наближення до Європейського Союзу та завдати шкоди її репутації на міжнародній арені.

У розв'язанні ключового питання євроінтеграційної стратегії України – перспективи членства України в ЄС – зберігається невизначеність. Попри намагання України активізувати обговорення цього питання, представники

ЄС обмежуються загальними твердженнями про те, що ані Україна, ані ЄС наразі не готові до цього, уникають будь яких зобов'язань перед Україною. Разом з тим, правові засади ЄС базуються на положенні про відкритість цього утворення для будь-якої європейської країни, яка відповідає необхідним вимогам.

З метою реалізації комплексу завдань європейської інтеграції нашої держави необхідно мати чітку і послідовну **Стратегію розвитку відносин між Україною та ЄС** на близько- і середньострокову перспективу, яка має вивести країну на рівень, коли отримання членства у ЄС стає майже автоматичним.

Довгострокова стратегія розвитку відносин України з ЄС має бути націлена на максимальну мобілізацію зусиль українських владних інституцій та усього суспільства на реалізацію цілей європейської інтеграції. Механізм розробки стратегії потребує координації урядових, парламентських та громадських структур, що працюють у сфері відносин з ЄС.

Розробка Стратегії передбачає підготовку стислою за обсягом, чітко сформульованого та змістовного документа із викладенням довгострокових пріоритетів у двосторонніх відносинах, а також головні управлінські та фінансові інструменти реалізації цілей та завдань стратегії.

Для підготовки загальної концепції Стратегії, її структури, визначення завдань органам влади, проведення незалежної експертизи та врахування пропозицій, підготовки остаточного тексту документу доцільно створити спеціальну групу фахівців із підпорядкованих Президенту науково-аналітичних установ із залученням експертів недержавних громадських дослідницьких центрів.

Впровадження Стратегії потребує створення *єдиного національного органу з питань європейської інтеграції*, відповідального перед Президентом і Парламентом, наділеного відповідними правами та повноваженнями. Положення про його створення доцільно включити до тексту Стратегії.

Підсумки

Починаючи з 2010 р., під впливом світової економічної кризи, деякі з економічних проблем в ЄС матеріалізувалися у ризики повного розпаду зони євро і навіть ЄС. Європейський інтеграційний проект, який започатковано після Другої світової війни і який прогресував крок за кроком протягом понад 60 років, нині має пройти етап болючих політичних, економічних та фінансових реформ.

Протягом 2012-2013 рр. Європейський Союз залишатиметься у зоні турбулентності, що матиме безпосередній вплив на перспективи світової економіки. Будь-який невірний крок може спровокувати ризики, що погіршуватимуть поточні тренди. Водночас у довгостроковій перспективі Європейський Союз залишатиметься потужним гравцем у міжнародній економічній системі.

Європейська інтеграція є важливою складовою процесу глобалізації сучасного світу та продовженням магістрального шляху модернізації західної цивілізації. Вона має декілька вимірів: по-перше – поглиблення інтеграційних процесів у різних сферах суспільно-політичного життя країн (політична, економічна, військово-політична), що організаційно утворюють повноцінну спільноту, по-друге – процес географічного розширення європейської спільноти за рахунок вступу нових країн-членів.

В умовах глобалізації зміст і роль державного суверенітету трансформуються. У межах ЄС як інтеграційного утворення новітнього типу йдеться не про відмову від державного суверенітету, а про «об'єднання суверенітетів» – спільні дії країн-членів з метою більш ефективної реалізації власних національних інтересів.

ЄС має гнучку систему прийняття рішень, яка поєднує суверенітети держав-членів та дозволяє їм контролювати процеси обмеження їх прерогатив. У цій системі право індивідуального вето доповнюється системою «участі або неучасті за бажанням» (у євроні, Шенгенській угоді,

Хартії фундаментальних прав тощо), а також системою голосування кваліфікованою більшістю. У цих умовах кожна з країн-членів, незалежно від розміру та рівня економічного розвитку, реально впливає на рішення всередині ЄС і отримує, за необхідності, безпекові гарантії.

Процес інтеграції до ЄС відкриває для України перспективу підтримки державного суверенітету у нових міжнародних умовах, коли державна незалежність реалізується не у праві на здійснення одноосібних дій, а у реалізації національних інтересів спільно з іншими державами, які поділяють ті ж самі цілі. У разі набуття повноправного членства в ЄС Україна отримає гарантії безпеки, передбачені для країн-членів.

Інтеграційні проекти на пострадянському просторі, ініційовані Російською Федерацією, також передбачають обмеження державного суверенітету країн-учасниць. Водночас, процес прийняття рішень у таких об'єднаннях передбачає переважну роль Росії, а також не дозволяє іншим державам-учасницям контролювати процес обмеження свого суверенітету.

Розвиток процесів консолідації Європи потребує вирішення проблеми узгодження європейських геополітичних та геоекономічних інтересів на глобальному рівні. Здійснюються певні кроки в напрямку формування спільних зовнішньополітичних інтересів Європи, про що свідчить розширення сфери європейських стратегічних інтересів у східному та південному напрямках: проекти Середземноморського та Східного партнерства, формування системи транспортних та енергетичних комунікацій з відповідною інфраструктурою.

Повномасштабна реалізація Європейського інтеграційного проекту означатиме формування орієнтованого на Європу геоекономічного простору з відповідним включенням проміжних країн в сферу європейських інтересів. В межах такої моделі майбутнього Європи цілком закономірно знаходиться і місце для України, яку прагнуть бачити у ролі чинника стабільності у регіоні Східної Європи згідно з її геополітичним потенціалом.

Включення України у світову економічну і політичну систему, а отже і включення у глобалізаційні процеси, можливе у трьох основних варіантах: самостійне (в економічному вимірі – протекціонізм), через євразійську геополітичну модель (повернення до старого – економічний контроль центру) та шляхом європейської інтеграції (демократія та ринкова економіка). На стратегічний вектор розвитку Української держави впливають вагомі внутрішні чинники у вигляді позицій провідних політичних сил, а також зовнішні стимули і тиск з боку світових держав.

Україна, намагаючись дистанціюватись від реінтеграційних процесів у пострадянському просторі і значно поступаючись європейським сусідам за темпами суспільних перетворень, посідає в обох регіонах периферійне становище. Ця суперечлива ситуація містить у собі виклик фактичної ізоляваності України, яка зацікавлена у підтримці усталених конструктивних відносин в обох напрямках, натомість наявні тенденції загрожують погіршенням міжнародного становища держави.

Стратегічний контекст євроінтеграційного проекту для України в перспективі містить як додаткові можливості й стимули до економічного розвитку, так і серйозні виклики. Нереалізований економічний потенціал України, з одного боку, та кардинальне поліпшення державної управлінської культури, у тому числі підвищення спроможності державних інституцій щодо управління кризовими ситуаціями, з іншого, створюють простір для стратегічного маневрування у середньостроковій перспективі. Остання обставина має стати визначальною стосовно перспектив глибшої економічної та політичної інтеграції з ЄС, оскільки значення належного політичного та економічного керування підвищується в умовах кризи.

Для розвитку незалежної України одним з нагальних питань є практичне забезпечення принципу цілеспрямованості її зовнішньої політики у сфері інтеграції у міжнародні економічні та безпекові структури. Його впровадження гальмується не тільки різноспрямованими, іноді діаметрально протилежними орієнтаціями українських політичних еліт та

громадян, але й різнорівневими процесами, що мають реально забезпечити стратегію інтеграції.

Визначення ролі України у формуванні нової структури безпекових відносин у Європі має бути одним з основних важелів просування її ключових інтересів у відносинах як з європейськими країнами, так і провідними організаціями в галузі європейської безпеки, насамперед, з НАТО та ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веселовський А. Співробітництво у сфері безпеки: активна регіональна складова як фактор європейської та євроатлантичної інтеграції України / А. Веселовський // Євроатлантикінформ. – 2006. – № 6(12). – С. 63–66.
2. Вплив глобалізації на європейські інтеграційні процеси // Антологія творчих досягнень / К. : Ін-т світов. економ. і міжнар. відосин НАНУ. – 2004. – Вип. 1.
3. Гальчинський А. С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів / Гальчинський А. С. – К. : Знання України, 2002. – 180 с.
4. Горбулін В.П. Архітектура системи європейської безпеки: вплив на стратегію національної безпеки України і наступні кроки у подальшій інтеграції / В.П. Горбулін // Стратегічна панорама. – 2001. – № 3–4. – С. 29–34.
5. Горбулін В.П., Литвиненко О.В. Політика національної безпеки України: актуальні виклики – адекватні відповіді / Горбулін В.П., Литвиненко О.В.// Стратегічна панорама. – 2009. - № 2. – С.19–25
6. Гуцал А. Ф. Проблеми енергетичної безпеки України в контексті євроатлантичної інтеграції / А. Ф. Гуцал, Д. К. Прейгер, І. Є. Корнілов // Стратегічна панорама. – 2005. – №4. – С. 26–36.
7. Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития. / под ред. Ю.А.Борко, О.В.Буториной. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 472 с.
8. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України / За ред. І.Я. Чугунова. – К.: Акад.. фін упр., 2009. – 471 с.
9. Європейська інтеграція України: громадська думка. // Національна безпека і оборона. – № 5, 2007.
10. Зеленько Г. І. Політична матриця громадянського суспільства: Досвід країн Вишеградської групи та України / Зеленько Г. І. – К.: Знання України, 2007. – 336 с.
11. Камінський Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і

- українська перспектива на початку XXI століття / Камінський Є. – К.: Центр вільної преси, 2008. – 336 с.
12. Ковальова О.О. Європейська стратегія сусідства: нові можливості для України / О.О.Ковальова // Стратегічна панорама. – 2004. – №4. – с. 29–34.
13. Ковальова О. О. Спільна зовнішня політика і політика безпеки Європейського Союзу: до і після розширення / О. О. Ковальова // Стратегічна панорама. – 2004. – №2. – С. 44–51.
14. Ковальчук Т. Формування європейського громадянства як особливого феномену об'єднаної Європи / Т.Ковальчук // Віче. - 2009. – №3. - С. 14-16.
15. Литвиненко О.В. Українська національна безпека: стислий нарис/ О.В. Литвиненко // Стратегічні пріоритети. – 2011 – № 2 – С. 121-125
16. Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика / Макаренко Є. А. – К. : Наша культура і наука, 2000. – 368 с.
17. Малиновська О. Нові виклики національній та регіональній безпеці: тероризм, організована злочинність, нелегальна міграція / О. Малиновська // Нова безпека. – №2 – 2003. – С. 53–62.
18. Мармазов В. Є. Україна в політико-правовому просторі Ради Європи: досвід і проблеми / Мармазов В. Є., Піляєв І. С.; відп. ред. Н. І. Ковтун. – К. : Вентурі, 1999. – 399 с.
19. Парахонський Б. О. Європейський шлях України / Б. О. Парахонський // Стратегічна панорама. – 2007. – № 2. – С.61–67.
20. Парахонський Б.О. Європа – Чорноморський регіон: нові виміри безпеки та співробітництва / Парахонський Б.О.// Розширена Європа та виклики безпеці в Чорноморсько-Каспійському регіоні/ Зб.ст. [Гол.ред Б.О.Парахонський]. – К.: НІПМБ, – 2003. – С. 11-16
21. Парахонський Б. О. Перспективи України у системі європейської та євроатлантичної безпеки / Б. О. Парахонський // Стратегічна панорама. – 2004. – №4. – С. 21–28.
22. Парахонський Б. О. Ризики та переваги євроатлантичного курсу / Б. О. Парахонський // Україна – НАТО. – 2007. – №1–2. – С. 24–32.

23. Піляєв І. С. Рада Європи в сучасному євроінтеграційному процесі: Монографія / Піляєв І. С. – К. : Видавничий дім “Юридична книга”, 2003. – 436 с.
24. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації. / [Жаліло Я.А., Покришка Д.С., Белінська Я.В. та ін.] - К.: НІСД, 2011
25. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації: Монографія. – К.: НІСД, 2008. – 288 с.
26. Розвиток співробітництва Україна – Європейський Союз / Збірка матеріалів. – К. : ЦП “Е та Е”, 2003. – 240 с.
27. Розумний М.М. Концептуальні засади політики ідентичності в Україні / М. М. Розумний // Стратегічні пріоритети. – 2011– № 2 – С. 21-26.
28. Сиджански Д. Федералистское будущее Европы: от Европейского сообщества до Европейского союза / Сиджански Д. – М. : Изд-во РГГУ, 1998. – 420 с.
29. Тодоров І. Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти / Тодоров І. Я. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 268 с.
30. Токар Л. П. Європейський контекст проблематики міжнародного тероризму / Токар Л. П. // Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави. – 2005. - №4. – С. 32 –33.
31. Толстанов М.К. Міграційні процеси в Європейському Союзі: минуле та сучасне / М. К. Толстанов, П. І. Карташов // Стратегічна панорама. – 2005. – №3. – С. 180–185.
32. Україна 2000 і далі: Геополітичні пріоритети та сценарії розвитку – кол. моногр. / [під ред. О. Ф. Бєлова]. – К. : НІСД, 1999. – 384 с.
33. Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин: Підручник / Кер. авт. кол. В.А. Манжола, за ред. Л.В. Губерського. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 511 с.

34. Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива: монографія / [під ред. С. І. Пирожкова]. – К. : НІПМБ, 2001. – 624 с.
35. Україна: стратегія євроінтеграції та співробітництво на пострадянському просторі: матеріали “круглого столу” (Київ, 18 бер.2003 р.). – К. : НІСД, 2003. – 48 с.
36. Федуняк С. Г. Феномен “сірої зони” в Європі і на пострадянському просторі після завершення “холодної війни” / С. Г. Федуняк // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 73–76.
37. Цверде Э. Ван дер. Европа – христианская сверхнация в объединяющемся мире? / Э. Ван дер Цверде // Европа – 2002. – Т.2, – № 1(2), – С. 129–151.
38. Цивилизационные модели современности и их исторические корни / [Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко и др.]; под ред. Ю. Н. Пахомова. – К. : Наук. думка, 2002. – 632 с.
39. Шнирков О.І., Копійка В.В., Муравйов В.І. Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 268 с. - С. 120
40. Яворська Г. М. Концептуальні засади боротьби з міжнародним тероризмом: специфіка „європейського бачення” / Г. М. Яворська // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 25–30.
41. Яворська Г. М. Криза навколо Конституції ЄС та євроінтеграційні перспективи України (про необхідність застосування багатоваріантних сценаріїв у політичній практиці) / Г. М. Яворська // Стратегічна панорама. – 2005. – № 3. – С. 51–56.
42. Яворська Г. М. Система безпеки в Європі: період трансформацій / Г. М. Яворська // Стратегічна панорама. – 2008. – № 3-4. – С. 86–91.
43. Яворська Г.М. Відносини Україна – ЄС у новому геополітичному контексті / Г.М.Яворська // Стратегічна панорама. – 2009. - №2. – С.72–77.
44. Яворська Г.М. Сучасні зміни в зовнішній та безпековій політиці ЄС: наслідки для України / Г.М.Яворська // Стратегічні пріоритети. – 2011– № 2 – С. 163-167.

45. Яворська Г.М., Богомолов О.В. Непевний об'єкт бажання: ЄВРОПА в українському політичному дискурсі. Монографія. – Київ: ВД Дмитра Бураго, 2010. – 136 с.
46. Europe's New Nationalism: States and Minorities in Conflict. / [ed. By Caplan R., Feffer J.]. – N.Y.: Oxf. UP, 1996. – 241 p.
47. Joseph E. Gagnon. European Monetary Unification: Precocious or Premature? Peterson Institute for International Economics, 26 October 2011
48. Julia Sattler. National kultur oder europaeische Werte? Britische, deutsche und franzoesische Auswaertige Kulturpolitik zwischen 1989 und 2003. – Deutscher Universitaets-Verlag. – 1. Auflage, 2007. – 359 S.
49. Szporluk R. Russia, Ukraine, and the Breakup of the Soviet Union / Szporluk R. – Stahford: HooverInst.Press, 2000. – 437 p.
50. Ukraine in the World: Studies in the International Relations and Security Structure of a New Independent State. – [ed. by L.A.Hajda]. – Cambridge, Mass.: HarvardUn., 1996. – 362 p.